

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка  
Навчально-науковий інститут фізичної культури  
Кафедра логопедії

**Нагорна Аня Олександрівна**

**ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО  
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ  
МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ МАТЕМАТИЧНИХ КАЗОК**

Спеціальність: 016 Спеціальна освіта (Логопедія. Спеціальна психологія)

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота  
на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:

\_\_\_\_\_ Л. О. Прядко,

кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри логопедії

«\_\_\_\_\_» \_\_\_\_\_ 2021 року

Виконавець:

\_\_\_\_\_ А. О. Нагорна

«\_\_\_\_\_» \_\_\_\_\_ 2021 року

Суми 2021

## ЗМІСТ

|                                                                                                                                                            |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| ВСТУП.....                                                                                                                                                 | 4  |
| РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СЛОВНИКА ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....                                                                        | 8  |
| 1.1. Словник дітей дошкільного віку з нормотиповим розвитком.....                                                                                          | 8  |
| 1.2. Особливості словника дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.....                                                                  | 14 |
| 1.3. Казка як засіб збагачення словника дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.....                                                    | 20 |
| Висновки до розділу 1.....                                                                                                                                 | 25 |
| РОЗДІЛ 2 ОБСТЕЖЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ІІ РІВНЯ.....                                             | 26 |
| 2.1. Структура та зміст методики обстеження словника дітей із ЗНМ дошкільного віку (за методикою І. Смирної).....                                          | 26 |
| 2.2. Кількісний та якісний аналіз обстеження словника дітей із загальним недорозвитком мовлення.....                                                       | 30 |
| Висновки до розділу 2.....                                                                                                                                 | 38 |
| РОЗДІЛ 3 ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ЗІ ЗБАГАЧЕННЯ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....                | 40 |
| 3.1. Методика збагачення словника дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення засобами математичних казок.....                     | 40 |
| 3.2. Оцінка ефективності методики збагачення словника дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення засобами математичних казок..... | 51 |
| Висновки до розділу 3.....                                                                                                                                 | 53 |
| ВИСНОВКИ.....                                                                                                                                              | 55 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....                                                                                                                            | 58 |
| ДОДАТКИ.....                                                                                                                                               | 64 |

## **ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ**

**ЗНМ**

Загальний недорозвиток мовлення

**ЗДО**

Заклад дошкільної освіти

## ВСТУП

Важливою умовою успішної підготовки дитини дошкільного віку до навчання є оволодіння зв'язним мовленням, а тому виховання з перших років життя інтересу до мовлення та вживання влучних висловів, слів і словосполучень, має стати прерогативою дошкільної освіти. Прагнення досконало володіти рідною мовою є надійним шляхом формування високодуховної особистості та громадянської гідності людини.

Порушення мовлення та його корекція є однією з головних проблем сучасності серед дитячого населення дошкільного віку, а цей процес, у свою чергу, сприяє збагаченню словникового запасу дітей у дошкільному віці.

Збагачення словникового запасу дітей яскраво свідчить про тісний зв'язок мовлення з розумовим розвитком, мисленням, сприйняттям, увагою. Особливо актуальними сьогодні є питання збагачення словникового запасу дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) через стійку тенденцію збільшення їх кількості. При цьому мовленнєвому розладі відбувається спотворення у формуванні всіх компонентів мовленнєвої системи, що ускладнює можливість вільного спілкування дитини з однолітками та дорослими.

Отже, актуальність дослідження, його недостатня розробленість та гостра необхідність збагачення словника дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення обумовили вибір теми дослідження **«Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку загальним недорозвитком мовлення засобами математичних казок»**.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Оволодіння новою лексикою та збагачення словника завжди привертало увагу науковців (А. Бородич, В. Глухов, О. Ушакова). Багато вчених, які досліджували особливості розвитку дитячого словника (Л. Виготський, О. Лурія, С. Рубінштейн, Є. Соботович, В. Тарасун, К. Ушинський, Ю. Аркін, В. Гербова), доводили взаємозв'язок мовленнєвих процесів і мислення. Збагачення словника дітей раннього віку досліджувалось у працях

Ю. Аркіна, В. Гербова, Г. Ляміна, Г. Розенгарт-Пупко. Особливості становлення та розвитку словника дітей висвітлені у працях В. Логінова, В. Коник, М. Коніна, В. Яшина. Науковцями було визначено зміст та методику збагачення, активізації й уточнення словника, але питанню збагачення словника дітей із ЗНМ приділялося менше уваги.

**Мета дослідження** – теоретично обґрунтувати, та експериментально перевірити ефективність збагачення словника дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення засобами математичних казок

**Об’єкт дослідження** - усне мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

**Предмет дослідження** - збагачення словника дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення засобами математичних казок.

#### **Завдання дослідження:**

1. Проаналізувати словник дітей старшого дошкільного віку з нормо типовим розвитком та розкрити особливості словника дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

3. Висвітлити казку, як засіб збагачення словника дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

4. Обстежити словник дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня.

5. Перевірити ефективність експериментальної методики збагачення словника дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення засобами математичних казок.

**Методи дослідження:** *теоретичні:* аналіз наукової психолого-педагогічної та методичної літератури щодо предмету дослідження; *емпіричні:* вивчення документації, спілкування з логопедами, вихователями, батьками; пряме й опосередковане спостереження за навчально-виховним, корекційно-розвивальним процесом дітей зазначеної категорії; *математично-статистичні:* перший (первинне вивчення стану словника

дітей означеної категорії до експериментального навчання) та другий – контрольний (для виявлення результативності експериментальної методики) констатувальний етапи експерименту.

**Елементи наукової новизни одержаних результатів.** *проаналізовано, узагальнено та систематизовано інформацію щодо особливостей збагачення словника дітей з загальним недорозвитком мовлення; емпіричним шляхом перевірено специфіку збагачення словника дітей старшого дошкільного віку засобами математичних казок.*

**Теоретичне та практичне значення дослідження.** Результати дослідження можуть бути використані учителями-логопедами та вихователями у корекційному процесі з дітьми старшого дошкільного віку закладів дошкільної освіти.

**Апробація результатів наукового дослідження.** Основні положення і окремі результати дослідження було представлено на V Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації» (25. 05.2021 року, м. Суми) та X Всеукраїнській заочній науково-практичній конференції з міжнародною участю «Сучасні проблеми логопедії та реабілітації» (18. 11.2021 року, м. Суми).

**Публікації:** матеріали дослідження висвітлені у двох одноосібних публікаціях:

1. Нагорна А. О. Збагачення словника дітей дошкільного віку на заняттях з математики у дошкіллі. *Актуальні проблеми спеціальної педагогіки, психології та фізичної терапії* : матеріали V Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (25 травня 2021 року, м. Суми). Суми : ФОП Цьома С. П., 2021. С. 32-37
2. Нагорна А. О. Особливості словника дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*: матеріали X Всеукраїнської заочно науково-практичній

конференції з міжнародною участю (18 листопада 2021 року, м. Суми). Суми : ФОП Цьома С. П., 2021.

**Структура роботи.** Робота складається з трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 75 найменувань, 8 додатків. Основний зміст роботи викладено на 57 сторінках, ілюстровано 4 таблицями, 11 рисунками.

## РОЗДІЛ 1

### ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СЛОВНИКА ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

#### 1.1. Словник дітей дошкільного віку з нормотиповим розвитком

Дошкільний вік – це період швидкого збагачення словникового запасу, його зростання залежить від умов перших років життя та виховання дитини, тому в літературі дані про кількість слів дошкільників-однолітків дуже різні.

Збагачення словникового запасу дитини зазвичай відбувається дуже швидко, а якщо немає негативних факторів, то розвивається швидко і автоматично. Через 1 рік 6 місяців збагачення активного словникового запасу відбувається швидко, і до кінця 2-го року життя він становить 300-400 слів, а до 3 років може досягати 1500 слів. Це пов'язано з тим, що розвиток лексики в цей час відбувається переважно за рахунок оволодіння прийомами словотворення [20].

Якщо дитина не може повністю вимовити правильне слово, то вона вдається до дитячого словотворення. Дорослі самостійно помічають і виправляють утворене дитиною слово, якщо воно не відповідає нормативному мовленню. Якщо утворене дитиною слово не відрізняється від норми, дорослі не помічають дитячого словотворення. Механізм цього процесу пов'язаний з формуванням мовного узагальнення, з явищами узагальнення, з формуванням системи словотворення. Засвоєння підмета, словника дієслів, словника ознак відбувається паралельно із засвоєнням граматичного складу мовлення.

У наступні роки кількість вживаних дитиною слів також швидко зростає, але темпи цього зростання дещо сповільнюються. У 3 роки словниковий запас дітей становить 1000 слів. До 4 років кількість слів

збільшується до 1900; за 5 років досягає 2000-2500, а за 6-7 років - 3500-4000 слів.

У мовному аспекті розвитку словника спостерігається така закономірність: спочатку з'являються іменники – перші слова, вжиті в називному відмінку (так дорослий називає предмети, іграшки тощо), потім іменники множини. Так поступово у мовлення вводиться і присвійний відмінок. По мірі збагачення словникового запасу з'являються перші зміни в словоформах за аналогією, потім дитина починає вживати дієслова, вигуки, деякі прислівники, що виражають різні відтінки.

Мовлення повільніше збагачується прикметниками, які вживаються в обмеженій кількості. Це пов'язано з тим, що дорослі зазвичай не приділяють достатньої уваги знайомству з якостями, властивостями предметів. Крім того, прикметники є більш абстрактною частиною мови, але вони також прикрашають наше мовлення, без прикметників наше мовлення є одноманітним, безбарвним і навіть примітивним. Числівники, службові слова з'являються пізніше і засвоюються повільно, про що свідчать літературні джерела [14].

Перший вид діяльності дитини – це спілкування, а на першому році життя – емоційне спілкування. Це єдина смислово-структурна діяльність, що складається з тематично та логічно взаємопов'язаних сегментів і відображає всі істотні сторони її змістовного змісту (А. Богуш, Л. Виготський, М. Жінкін, І. Зимня, О. Леонтьєв) [8].

Особливості розвитку словникового запасу дітей дошкільного віку в онтогенезі широко досліджувались у фізіології, психології, психолінгвістиці, педагогіці. Словниковий запас дитини розвивається поступово під час мовленнєвого спілкування та знайомства з навколишнім середовищем.

Так, Є. Тихеева визначила завдання у формуванні мовлення дитини, а саме – дитину необхідно навчити самостійно мислити та послідовно й логічно висловлювати свої думки. Дослідниця Л. Алексеєнко-Лемовська розглядає активний процес збагачення словникового запасу дитини

дошкільного віку в умовах театральної-ігрової діяльності; Н. Луцан бачить потенціал для розвитку активних і пасивних словників дошкільників, широкого використання народних ігор, адже таким чином словниковий запас дитини поповнюється ніби без значних зусиль з боку дитини, ніби сам собою.

Проблему розвитку словника молодших дошкільників під час знайомства з природою досліджує науковець В. Конік. Ю. Руденко вказує на виховні можливості української народної казки для збагачення словникового запасу дитини виразною лексикою [3].

Словниковий запас дитини старшого дошкільного віку визначається двома типами: пасивним і активним.

Пасивна лексика (імпресивна лексика) – це слова, які дитина знає і розуміє.

Активна лексика (експресивна лексика) – це слова, які дитина використовує у спілкуванні з іншими.

Зазвичай пасивний словниковий запас переважає над активним. Розуміння мовлення у дітей формується також у процесі мовленнєвого спілкування з навколишнім світом.

Активний словниковий запас дитини включає не тільки загальновживані слова, а й специфічні слова, які зазвичай вживаються членами сім'ї і визначаються характером роботи батьків.

У розвитку словникового запасу дітей дошкільного віку є два аспекти: кількісне зростання словникового запасу і якісний розвиток, тобто засвоєння значення слів.

Дослідник Н. Жукова виділяє шість рівнів розуміння мовлення. Коротко зупинимося на цьому і опишемо.

I рівень - виражена мовленнєва увага, дитина прислухається до голосу, адекватно реагує на інтонацію, розпізнає голоси (3-6 місяців).

II рівень – розуміє певні вказівки у знайомих фразах, може виконувати певні словесні команди: «Де мама?», «Дай ручку», «Не чіпай» (6-10 місяців).

III рівень - розуміє назви окремих предметів та іграшок:

а) розуміє лише назви предметів та іграшок (10-12 місяців);

б) впізнає їх на малюнках (12-14 місяців);

в) розпізнає їх на сюжетних малюнках (15-18 місяців).

IV рівень - розуміє назви дій у різних ситуаціях: «Покажи, хто йде?», «Покажи, хто сидить?»:

а) розуміє інструкцію з двох частин (2 роки): «Візьми хустинку, витри ніс», «Візьми чашку, дай мені»;

б) розуміє значення прийменників у звичайній конкретній ситуації, у звичайній ситуації починає розуміти питання непрямих відмінків: «На чому сидиш?», «Чого ти граєш?» (2 роки 6 місяців);

в) встановлення перших причинно-наслідкових зв'язків (2 роки 6 місяців).

V рівень - розуміє прочитані оповідання та казки (2 роки 6 місяців - 3 роки).

VI рівень – розуміє значення складнопідрядних речень, розуміє значення прийменників поза звичною конкретною ситуацією (до 4 років) [33].

Відомий психолог Л. Виготський визначив, що в основі оволодіння словом лежить вроджена реакція, безумовний рефлекс, який проявляється протягом першого року життя у вигляді передумов оволодіння мовленням: крик, гуління, лепет. Ці безумовно-рефлекторні голосові реакції пов'язані з емоціями і відображають емоційний стан дитини. Отже, до 6-8 міс. слово для дитини залишається значним звуковим стимулом, а тому дитина потребує багатого мовного середовища. У цей період життя дитини її мозок унікальний і гнучкий до сприйняття різних мов світу.

Вчена М. Кольцова визначає, що наприкінці першого року життя слово зі звукового подразника перетворюється на мовний сигнал, і, відповідно, в цей період дитина повинна вимовити 10-12 слів.

Особливості утворення перших слів у дітей досліджували багато авторів (Л. Виготський, О. Лурія, М. Красногорський, Г. Ляміна, І. Сікорський, О. Гвоздєв, А. В. Захарова, Р. Левіна, М. Хватцев та інші). Більшість науковців відзначають нерівномірність розвитку активного словникового запасу, тоді як пасивний розвивається рівномірно і випереджаючи час, оскільки перехід слів з пасивної лексики в активний, тобто актуалізація відбувається поступово [21, 26].

Дослідник І. Сікорський розвиток мовлення дітей 2-го року життя поділяє на два типи. Коротко їх опишемо.

1. Мовлення дітей першого типу здається жвавим, оскільки розвиток словесного спілкування починається з вироблення точної ритмічної будови слів, але звуковий склад ритмічної будови слова залишається досить приблизним. Дитина вимовляє «скелет» потрібного слова за його складовою будовою, наголосом і голосовим тоном. У словах багатьох голосних мовлення дітей не виносить збігу 2 або 3 приголосних.

2. Мовлення дітей другого типу створює уявлення про безпомічних і безпорадних. Діти не звертають уваги на ритмічність мовлення і зосереджуються на правильній вимові звуків одного зі складів, що представляє ціле слово в мовленні дитини. Перші склади, якими діти позначають слова, складаються з приголосних і голосних звуків, або тільки голосних, і спочатку їх вимова нечітка [32].

Свою своєрідність має і процес засвоєння дитиною значення слова на ранніх етапах розвитку: він проходить у напрямку від чуттєвих образів до розумових узагальнень. Спосіб узагальнення слова у дітей раннього віку досліджувала М. Кольцова, за її дослідженнями спочатку слово виступає для дитини лише як компонент складної дії дорослого, як компонент усієї ситуації, що включає жести, і інтонація, і тільки тоді слово стає інтегруючим сигналом, проходячи кілька проміжних етапів:

1) перший ступінь інтеграції (узагальнення) - слово, яке замінює чуттєвий образ одного конкретного предмета, еквівалентний цьому зразку («мати» - тільки мати дитини, «лялька» - тільки ця лялька);

2) другий ступінь інтеграції – слово замінює кілька чуттєвих образів однорідних предметів (словом «лялька» позначається кілька предметів, які мають спільні ознаки, але в чомусь різні). Сигнальне значення слова ширше, ніж у випадку, коли воно пов'язане з чуттєвим образом лише одного предмета, але в той же час воно вже міні-конкретне;

1) третій ступінь інтеграції - слово об'єднує кілька понять, що мають другий ступінь узагальнення (слово «іграшка», наприклад, узагальнює і ляльки, і м'ячі, і кубики тощо, слово «меблі» поєднує стільці, столи, дивани тощо). Слово відноситься до широкого кола різноманітних предметів, його сигнальне значення дуже широке і далеке від конкретних образів предметів;

2) четвертий ступінь інтеграції – слово узагальнює багато абстракцій попередніх рівнів узагальнення (тому слово «предмет» містить узагальнення, які подаються словами «іграшка», «посуд», «меблі», «одяг» тощо.). Значення слова дуже широке, і зв'язок його з «чуттєвими коренями» простежується з трудом.

Поступово в життєвому досвіді дитини формуються різноманітні рівні узагальнення предметів і дій за допомогою слів, а тому оволодіти цими ступенями узагальнення для дитини означає засвоїти значення слів, засвоївши таким чином основне значення слів.

Для дитини раннього віку провідну роль у системному значенні слова відіграє афективне значення, для дитини дошкільного та молодшого шкільного віку - зоровий досвід, пам'ять, що відтворює ситуацію, для дорослого - система логічних зв'язків, включення слів в ієрархію. При цьому значення слова розвивається від конкретного до абстрактного, узагальненого.

У процесі розвитку дитини словниковий запас не тільки збагачується, а й систематизується, а слова групуються в семантичне поле. Семантичне поле – це функціональне утворення, угруповання слів на основі спільності

семантичних ознак, причому слова не тільки об'єднуються на основі спільності, а й розподіляються всередині семантичного поля, утворюючи таким чином ядро та периферію. Ядро складають найуживаніші слова, що мають яскраво виражені семантичні ознаки, а периферію – кілька слів [4].

Таким чином, словниковий запас дітей з нормотиповим розвитком є дуже складною системою, швидко розвивається протягом перших років життя і потребує багатого мовного середовища. Під збагаченням словникового запасу слід розуміти процес кількісного та якісного збільшення обсягу нових слів і розширення семантичного поля.

## **1.2. Особливості словника дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення**

Етапи розвитку мовлення досить умовні, оскільки кожна людина вивчає мову індивідуально. Знання основних особливостей розвитку мовлення дозволяє відрізнити норму від патології (табл. 1.1, додаток А).

Загальний недорозвиток мовлення – це складне мовленнєве порушення, при якому порушується формування всіх компонентів мовленнєвої системи (порушується вимова звуку, порушуються труднощі у формуванні лексичних, граматичних і фонематичних компонентів мовлення) у дитини зі збереженим слухом та інтелектом.

Мовлення у дітей із (ЗНМ) з'являється значно пізніше, ніж у дітей з нормативним розвитком (приблизно 3-4 роки, а іноді і після 5 років). Перші слова таких дітей взагалі майже незрозумілі оточуючим, враховуючи, що діти тривалий час залишаються немовленнєвими. Мовні труднощі у дітей із загальним недорозвитком умовно характеризуються або повною відсутністю мовлення, або наявністю лепету, або наявністю розгорнутого мовлення, хоча з елементами фонетичного та лексико-граматичного недорозвинення [18].

На сучасному етапі виділяють чотири рівні загального недорозвитку мовлення. Перехід від одного рівня до іншого характеризується появою

нових мовленнєвих можливостей, підвищенням мовленнєвої активності, розвитком мовленнєвої мотивації.

Подамо коротку характеристику рівнів ЗНМ.

Перший рівень ЗНМ характеризується повною або майже повною відсутністю вербальних засобів спілкування у віці, коли в інших дітей з нормотиповим розвитком вони сформовані. Діти віком від чотирьох до п'яти років мають дуже обмежений активний словниковий запас, який складається з незрозумілих для інших звуконаслідувань і звукових комплексів. Звукові комплекси часто супроводжуються відповідними жестами, що дає змогу зрозуміти дитину. Діти можуть використовувати деякі загальноприйняті слова, але, як правило, ці слова мають спотворену складову структуру та звукове оформлення. Діти з першим рівнем ЗНМ практично не мають фрази, іноді спостерігається використання лепетних речень. Пасивний словниковий запас дітей набагато ширший за активний, і тому складається помилкове враження, що діти все розуміють, але самі нічого сказати не можуть.

Діти з першим рівнем ЗНМ не здатні розуміти, а тим більше повноцінно користуватися граматичним складом рідної мови. Вони не можуть відрізнити іменник однини від іменника множини, не можуть зрозуміти, чи вживається дієслово в теперішньому чи минулому часі. Ці діти взагалі не сприймають граматичного значення почутих слів і лише намагаються зосередитися на їх лексичному значенні.

Другий рівень ЗНМ характеризується підвищеною мовленнєвою активністю дитини. Спілкування здійснюється за допомогою постійного, але все ще спотвореного й обмеженого запасу загальновживаних слів. Словниковий запас у дітей дуже бідний, слова вживаються зі спотвореннями, але їх значення більш стійке. Позитивним є те, що діти другого рівня використовують фразове мовлення, але перше, що вони помічають, це використання занадто простих речень, які складаються з двох або не більше трьох слів. При цьому рівні недорозвинення мовлення виникають труднощі у визначенні розмірів, кольору і форми предметів. Діти з другим рівнем ЗНМ

частково розуміють прийменники. Однак діти здатні зрозуміти свою функцію, лише якщо ситуація знайома. Існує певне розуміння граматичних закономірностей, але діти вміють застосовувати їх лише до тих слів, які вони засвоїли в ранньому дитинстві. Усне мовлення характеризується спотворенням, частою заміною одних звуків іншими. У його спонтанному мовленні, коли самоконтроль зведений до мінімуму, різко зростає кількість помилок вимови. У більшості дітей спостерігається порушення складової структури слів.

Третій рівень ЗНМ. Цей рівень недорозвинення мови характеризується тим, що словниковий запас близький до норми. Ці діти вміють грамотно висловлювати свої думки, але їх мовлення лексично та фонетично правильне. Проте з точки зору граматичної складової мовлення деякі правила фонетики та лексики мають незначні труднощі. У повсякденному мовленні іноді трапляються помилки в граматичному оформленні мовленнєвих фраз, вимова іноді може бути неточна, слова неправильно підібрані до контексту. Фонетичний компонент набагато кращий за попередній рівень. Основна проблема полягає в тому, що дитина не розуміє значення окремих слів, є проблеми зі словозміною та словотворенням. Ці проблеми виникають нечасто, але дуже помітно, що нерозуміння деяких поширених слів заважає цим дітям досить точно висловлювати свої думки.

Щодо вживання прийменників, то на третьому рівні ЗНМ діти правильно вживають ці частини мови. Особливо це стосується тих прийменників, які позначають просторове відношення між предметами. Але іноді вони вибирають неправильний прийменник або опускають його. Це свідчить про те, що дитина не до кінця розуміє, як працювати з прийменниками і що вони означають.

Четвертий рівень загального недорозвитку мовлення. Мовлення цих дітей розвинена досить добре. Вони без проблем формують власні думки. Однак при виконанні спеціальних завдань діти допускають незначні помилки, які не можна назвати грубими, проте вони показують, що дитина

відчуває труднощі у розрізненні деяких звуків. Мовлення характеризується фонетичними і фонематическими дефектами, а також труднощами з відтворенням звукової і складової структур слова. Діти недостатньо добре сприймають фонemi. Словниковий запас досить багатий, хоча певні особливості є. На відміну від дітей, попередніх рівнів, ці діти дуже добре володіють безліччю складних слів, що зустрічаються регулярно в побутовому мовленні.

Висвітливо більш детально особливості формування словника дітей із ЗНМ.

Активний словник у дітей першого рівня ЗНМ перебуває на етапі становлення, складається здебільшого із звуконаслідувань, лепетних слів і лише невеликої кількості загальноновживаних слів. При цьому значення вживаних слів нестійкі, недиференційовані, пасивний словник у дітей зазначеної групи ширший, ніж активний. Розуміння мовлення поза ситуацією досить обмежене. Характерною особливістю є те, що фразове мовлення практично відсутнє; здатність відтворювати звукову і складову структуру слова у дітей не сформоване [59].

У дошкільників із другим рівнем ЗНМ активний словник збільшується за рахунок іменників, дієслів, деяких прикметників, прислівників, але залишається ще вкрай обмеженим. Дещо поліпшується розуміння мовлення, поширюється пасивний словник, дитина розуміє лише прості граматичні форми. Вимова значної кількості звуків залишається порушеною, спостерігається грубе порушення складової будови слів. Характер помилок при відтворенні складової структури слова свідчить про низький рівень фонематичних і артикуляторних можливостей, діти є не готовими до оволодіння звуковим аналізом і синтезом [64].

Взагалі зв'язне мовлення перебуває в зародковому стані, діти старшого дошкільного віку користуються простими, непоширеними реченнями. Простежується яскраво виражений експресивний аграматизм.

У дошкільників із третім рівнем ЗНМ характеризується порушеннями розуміння дітьми мовлення у повсякденному житті, а також спостерігається імпресивний аграматизм [62]. Наявними є стійкі відхилення в засвоєнні і застосуванні граматичних законів мовлення. Спостерігається нерозуміння окремих слів і виразів, змішування смислових значень слів, близьких за значенням, неточне знання і недоречне використання багатьох слів. Мовлення є бідним, у ньому переважають іменники і дієслова, мало слів, що характеризують якості, ознаки, стан предметів і дій, а тому дітям важко використовувати навіть прості прийменники, не говорячи про складні.

У монологічному мовленні діти використовують здебільшого прості речення, відзначаються труднощі й повне невміння поширювати речення і будувати складні речення (складносурядні і складнопідрядні). У більшості дошкільників зберігаються недоліки вимови звуків і порушення складової будови слова, зазначається недорозвиток всіх фонематичних процесів, що уповільнює процес оволодіння навичками звукового аналізу, синтезу та грамоти. У лексичному запасі є деякі загальноповжиті слова, граматичні форми недостатньо сформовані. В усному мовленні діти вживають переважно прості речення, складні речення їм дуже важко утворювати, тому в усному мовленні вони їх уникають. Також є проблеми у вживанні деяких звуків, є проблема з дотриманням складової структури окремих слів. Побутове мовлення загалом добре зрозуміле, але деякі слова та вирази не повністю зрозумілі. Помітно, що діти намагаються замінити слова та граматичні форми.

У дітей з четвертим рівнем ЗНМ виявляються незначні порушення всіх його компонентів, але при цьому у них немає виражених недоліків звуковимови, є лише недостатня диференціація звуків. Характерною особливістю є те, що, розуміючи значення слова, дитина не запам'ятовує свій фонематичний образ і, як наслідок, відбувається спотворення різними способами: персеверація, перестановка звуків і складів, парафазія, пропуск складів, додавання звуків. і складів. Млява артикуляція і нечітка дикція

справляють враження загальної розмитості мовлення, дітям важко утворювати слова з суфіксами. Залишаються стійкими помилки у вживанні іменників зі зменшувальними суфіксами, іменників із суфіксами однини, іменників, що характеризують емоційний, вольовий і фізичний стан предметів, присвійних прикметників [56].

На думку Г. Чиркіної та Т. Філічевої, маючи загалом повноцінні передумови для оволодіння наявними за віком розумовими операціями. Діти з ЗНМ переважно відстають у розвитку словесно-логічного мислення. Серед основних труднощів – низька продуктивність пам'яті, труднощі у вербалізації, аналізі та синтезі. У старших дошкільників із ЗНМ виникають серйозні труднощі у визначенні ідеї розповіді, послідовності розвитку обраного сюжету та його мовленнєвої реалізації.

Творче завдання діти замінюють переказом знайомого тексту. У цієї категорії дітей відзначається відсутність уявлень про правила побудови зв'язного висловлювання (початок, розвиток сюжету, кінцівка, визначення часу і місця подій тощо), а також мелодійно-інтонаційна нечіткість та емоційність, незацікавленість [31].

Особливою проблемою для дітей з ЗНМ є формування монологічного мовлення. Це справедливо відзначають Н. Бабич, А. Богуш, А. Бородич, В. Глухов, Н. Іванова, О. Ласточкина, М. Коніна, Р. Левіна, М. Львів, В. Мельничайко, Л. Паламар, М.. Пентилюк, М. Рождественський, Ф. Сохін, Л. Халілова, О. Ушакова, А. Шибицька, С. Шаховська, М. Шеремет. Т. Філічева та ін.

Вчена С. Шаховська експериментально виявила та детально проаналізувала особливості мовлення та структуру дефекту у дітей із тяжкими порушеннями мовлення. Так, дослідниця наголошує, що для дітей цієї категорії характерні бідність висловлювань, прагнення уникнути розширеного мовлення, труднощі перекладу [32].

Характеризуючи стан мовленнєвої та мисленнєвої діяльності дітей з ЗНМ, Л. Халілова відзначає десемантизацію та когнітивну слабкість готових

мовленнєвих продуктів дітей, складність програмування мовленнєвого висловлювання на всіх етапах його генерації. У своєму мовленні діти використовують елементарні синтаксичні конструкції, які не є інформативними, їх основна думка іноді не відповідає заданій темі, ці діти мають труднощі у визначенні смислових зв'язків між частинами тексту, розгортанні текстового повідомлення [5].

Вчений В. Глухов констатує, що дошкільники із ЗНМ III рівня значно відстають від норми в оволодінні навичками зв'язного монологічного мовлення. Характерними труднощами для дітей є програмування змісту фраз, слабка інформативність повідомлення, порушення зв'язності, смислові невідповідності, фрагментарність, смислові пропуски, несамотійність у складанні розгорнутого висловлювання [20].

Таким чином, мовлення дошкільників із ЗНМ значно відстає від зв'язного мовлення дошкільників з нормативним розвитком, і має свою специфіку. В першу чергу це стосується як активної, так і пасивної лексики. Загалом для цієї категорії дітей характерна низька словникова активність, порушення зв'язності та послідовності викладу; низька інформативність висловлювань; бідність і стереотипність лексико-граматичних засобів мовлення; пропуски і повтори слів, паузи в тексті; неможливість повного вираження думки. Діти постійно потребують допомоги логопеда в розумовій реалізації задуманого.

### **1.3. Казка як засіб збагачення словника дітей дошкільного віку**

Казка для дітей – найкращий і найзручніший спосіб пізнати навколишнє, з одного боку, і світ – з іншого. Слова «казка», «чудо», «чарівництво» мають для людей особливе значення і розширюють межі реальності. Казку, як відображення глибинної людської психіки, досліджували такі зарубіжні психологи, як Е. Берн, Р. Гарднер, Е. Фромм, К. Юнг; її вплив на психіку дитини досліджували Л. Виготський,

Д. Ельконін, М. Осорін, В. Пропіус та ін. Е. Берн вказував, що конкретна казка може стати життєвим сценарієм для людини [12].

Казка – це образне зображення життєвих реалій. Дії, які відбуваються в казках, можуть відбуватися в реальному житті, але в прихованому сенсі. За допомогою казок дошкільнята вперше опановують основні життєві принципи, можуть порівнювати добрі та погані вчинки, самостійно вирішувати, хто позитивний герой, а хто негативний. [29].

Враховуючи взаємозв'язок розвитку, збагачення словникового запасу дітей, а отже й мовлення в цілому з іншими психічними процесами (Л. Венгер, Л. Виготський, П. Гальперін, Н. Гуткіна, Д. Ельконін, М. Жинкин, І. Зимня, Ж. Піаже та ін.), існування певних взаємозв'язків і взаємозалежностей у разі його недорозвиненості (О. Мастюкова, Л. Белякова, Є. Соботович, О. Вінарська, Г. Волкова, Р. Лалаєва, О. Усанова, В. Тарасун та ін. ), а також особливе значення мовлення для дошкільників із ЗНМ (А. Богуш, Є. Соботович, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.).

Ми бачимо сучасні шляхи подальшого вивчення процесу збагачення словникового запасу дітей з РАС через використання математичних казок як дидактичного засобу, що сприятиме розвитку та вдосконаленню пізнавально-мовленнєвих процесів.

Дітей знайомлять з казкою різними способами, адже головна умова – зберегти казкову атмосферу. Тому можна прочитати розповідь вголос, виразно, з паузами для обговорення, а можна дочитати до кінця. Зміцненню казкової атмосфери сприяє те, що логопед пропонує дітям відгадати, чим закінчується казка. Краще, коли казку не стільки читають, скільки розповідають.

Найголовніше при використанні казки – створити таку ситуацію, в якій дитина зможе замислитися над сенсом і неоднозначністю ситуації, саме в цей момент вона має можливість пізнати філософію життя. Дуже важливо пояснити дітям, у яких конкретно життєвих ситуаціях вони можуть використовувати цю казку. Отже, казковий сюжет перейде в реальне життя і

спрямує дитину до усвідомлення подій, що з нею відбуваються. Головне завдання логопеда – поставити питання так, щоб воно спонукало дитину до роздумів, а не було просто матеріалом для навчання.

Казки мають важливе значення у вихованні та розвитку дітей, виконуючи різні функції:

- 1) діагностичну;
- 2) прогностичну;
- 3) виховну;
- 4) коригувальну.

Залежно від бажаного результату підбираються казки, основні функції яких могли б допомогти у досягненні мети [12].

На першому етапі роботи важливу роль відіграє діагностична функція. Вона дозволяє визначити стан дитини і поставити головну мету для подальшого виконання завдання.

Прогностична функція казки – вміння зазирнути в її майбутнє. Ми можемо досягти цієї мети, аналізуючи з дитиною казки, даючи відповіді на її запитання, зрештою, завдяки цій функції ми відкриємо особливості поведінки дитини, її сприйняття навколишнього світу.

Виховна функція допомагає навчити дитину простим істинам за допомогою простих сюжетів і яскравих, барвистих образів, формує позитивні якості та риси особистості для подальшого життя.

Коригуюча функція – це кінцевий результат, який допоможе виправити або мінімізувати ті чи інші прояви розладу, замінити «небажану» поведінку на необхідну.

Казка, як ефективний засіб виховання і навчання дітей різного віку, може сприяти вирішенню наступних завдань у психолого-педагогічній діяльності [29]:

1. Налагодження контакту з дитиною, створення комфортного, освітнього середовища. Будучи емоційно залученою до того, що

відбувається, дитина охоче приймає завдання для різноманітної пізнавальної діяльності.

2. Співпереживаючи за свої обставини, дитина отримує можливість висловити багато почуттів: страх, сором, образа тощо. Це відбувається під час звичайного прослуховування казки.

3. Здатність розмовляти з дитиною зрозумілою їй мовою, без прямого навчання. Вони не тільки не викликають у дитини відчуття самотності, але й пропонують у образній формі подібні навчальні ситуації.

Виходячи з досвіду роботи логопедів, зазначаємо, що ефективність корекційного процесу підвищується при поєднанні казки з наочністю, наприклад, при використанні мультимедійних презентацій. Вдале поєднання казки та мультимедійних засобів навчання дозволяє зробити заняття емоційно барвистими, привабливими, викликає у дитини інтерес, сприяє ефективності навчання [10].

Робота з казками розвиває вміння дітей слухати, міркувати вголос, розвиває інтерес до навчання, пам'ять, уяву, жести і міміку, естетичні почуття, розвиває зв'язне мовлення, казка виховує моральні почуття, впливає на уяву дитини [30].

Неоціненна роль казки в мовленнєвому аспекті, оскільки вона сприяє збільшенню словникового запасу, вихованню звукової культури мовлення дитини. Зв'язне мовлення дітей розвивається і вдосконалюється під час переказу, театралізації та інсценізації.

Знайомство з казкою розкриває все багатство рідної мови: у дитини формується чутливість до виразних засобів художнього слова, вміння відтворювати ці засоби під час творчості. Існує відома закономірність: чим більше казок чує дитина, тим більше у дитини словниковий запас і мораль.

У казці використано ряд зрозумілих і близьких дітям образних виразів. Наприклад: «жили-були», «десь-колись», «лисиця-сестра», «вовк-брат», «горя не знав», «в якомусь царстві», «за царя опенька» тощо. Вони характеризують поведінку людей і тварин, природні явища, пори року.

Читаючи казку, дитина чує граматично правильні речення – вживання зворотів, узгодження частин мови, сполучення слів і словосполучень. Надалі дитина буде намагатися відтворити все це у власному мовленні.

Дослідники Т. Добровольська, О. Медведєва, Н. Набойкіна пропонують такі методи роботи з казкою:

1. Аналіз казок і казкових ситуацій.
2. Розповідь про казку. Дитина повинна розповісти казку від першої чи третьої особи.
3. Розповідь казки від імені інших акторів, які беруть або не беруть участь у розповіді.
4. Переписування казок.
5. Інсценізація казок з ляльками. Працюючи з лялькою, дитина може самостійно регулювати поведінку та рухи ляльки.
6. Написання казок. Дитина може скласти казку, назвати її, придумати персонажів і сюжет [23].

У роботі з дітьми з ЗНМ слід використовувати прості, але знайомі казки. Сюжет має бути цікавим, можна використовувати фрагменти, а не казку взагалі. Казка для таких дітей створює можливість бути відкритими, доброзичливими, нічим не відрізнятися від інших.

Є такі етапи роботи над казкою.

1. Аналітична – ознайомлення зі змістом казки.
2. Операційна – діти вчаться не тільки сприймати зміст казки, а й змінювати зміст подій.
3. Запровадження морального правила – вибір гуманного рішення [12].

Отже, казка є універсальним виховним, і корекційним засобом. Предметом розповіді в ній є незвичайні, дивовижні, загадкові події, і саме це робить її легкою і доступною для сприйняття. За допомогою казки у дітей формуються уявлення про час і простір, про зв'язок людини з природою, суспільством і навколишнім світом, оскільки це дозволяє їй не акцентувати

увагу на специфіці розвитку дитини, а підкреслює можливості та перспективи розвитку дитини.

### **Висновки до розділу 1**

Вивчення мовлення дошкільників із ЗНМ підтверджує його значне відставання від зв'язного мовлення дошкільників з нормативним розвитком. Зокрема, діти з ЗНМ мають порушення активного та пасивного словника, зв'язності та послідовності викладу; низьку інформативність висловлювань; бідність і стереотипність лексико-граматичних засобів мовлення; пропуски змісту; наявність повторів слів, пауз у тексті; неповне вираження думки; труднощі мовленнєвої реалізації задуму; необхідність допомоги логопеда та невміння нею скористатися.

Зауважимо, що у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення збагачення словникового запасу відбувається лише за допомогою кваліфікованого спеціаліста, наочного матеріалу, довідкових запитань чи інструкцій, а також інноваційних, творчих, цікавих і доступних дітям засобів.

Одним із таких засобів можуть бути математичні казки, за допомогою яких у дітей дошкільного віку із ЗНМ формуються уявлення про час і простір, взаємовідносини з природою, суспільством і навколишнім світом, адже казка є універсальним виховним і корекційним засобом.

## РОЗДІЛ 2

### ОБСТЕЖЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ІІІ РІВНЯ

#### 2.1. Структура та зміст методики обстеження словника дітей із загальним недорозвитком мовлення дошкільного віку (за методикою І. Смирнової)

Багатство словника є ознакою повноцінного оволодіння дитиною мовленням. Збагачення словникового запасу дітей лексикою, що має стилістичне та емоційно-експресивне забарвлення, є необхідною умовою для розвитку комунікативної особистості. Сучасні дослідники стверджують, що досі не існує достовірних даних про обсяг словника, який повинна мати дитина дошкільного віку.

Обстеження словника дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення ІІ рівня проводилось на базі Менського закладу дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу «Дитяча академія» Менської міської ради Менського району Чернігівської області. Обстеженням було охоплено 10 дітей дошкільного віку із ЗНМ третього рівня.

Процес обстеження словника дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення (первинна діагностика) проводилася нами в такий спосіб:

**Первинна діагностика:** (підбір методики, підбір діагностичного матеріалу):

**1) Підготовка до діагностики** (підбір методики до завдань дослідження, підбір діагностичного матеріалу);

**2) Власне діагностика** (проведення дослідження словника дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ III рівня, з контрольною та експериментальною групою дітей);

### **3) Кількісно-якісний аналіз отриманих результатів.**

Для проведення дослідно-експериментальної роботи ми скористалися методикою обстеження словника дітей із ЗНМ дошкільного віку І. Смирнові.

Завдання констатувального експерименту:

- 1) було обстежити словник дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ III рівня;
- 2) визначити рівень успішності виконання завдань за методикою діагностики;
- 3) представити кількісний та якісний аналіз стану зв'язного мовлення.

Ця методика передбачає наявності двох блоків (ілюстративний матеріал представлений в додатку Г):

- 1) розуміння і вживання слів номінативного лексичного значення;
- 2) виявлення стану структурного аспекту лексичних значень слів.

#### **1-й блок.**

##### **Завдання №1. Стан номінативного словника.**

Назвіть малюнки за темами: іграшки (потяг, барабан, машинка, лялька, кубики), одяг (сорочка, спідниця, шкарпетки, штани, футболка), взуття (туфлі, кросівки, чоботи, туфлі, сандалі), меблі (стіл, шафа, стілець туалет, диван), посуд (каструля, чайник, сковорода, тарілка, чашка), овочі (огірок, помідор, перець, буряк, баклажани), фрукти (груша, виноград, апельсин, яблуко, абрикос), транспорт (літак, корабель, автобус, машина, потяг), тварини (корова, тигр, кіт, ведмідь, собака).

Оцінка: всього 9 проб у 5 предметів, максимальна кількість балів – 2б., 2 б. - дитина виконує правильно, 1 бал - дитина важко виконується, потребує

допомоги логопеда, 0 балів - виконує неправильно або використовує словесну заміну.

### Завдання №2. Стан дієслівного словника.

Скажіть, хто рухається або хто в якому стані зображений на малюнках: корабель – пливе, птах – летить, змія – повзе, чоловік – ходить, спортсмен – біжить, дівчина – стрибає, кіт – спить, дядько – засмагає, тітка – сидить, хлопчик – сердиться, дитина – сміється, дівчина – читає, дівчина – миє, бабуся – п'є, хлопець – пише, хлопець – миє, тітка – прасує, актор – співає, художник – малює, продавець – продає, лікар – лікує, кухар – готує, будівельник – будує.

Оцінка: всього 24 проби, максимальна кількість балів - 2 бали, 2 бали. – 2б. - дитина виконує правильно, 1 бал – дитина важко виконується, потребує допомоги логопеда, 0 балів – виконує неправильно або використовує словесну заміну.

### Завдання №3. Стан атрибутивного словника.

1) Якісні прикметники. Подивіться на малюнки і дайте відповідь на запитання логопеда: який будинок? (великий, маленький), який моток? (синій, червоний), яка вага? (важкий).

2) Відносні прикметники. Подивіться на малюнки і дайте відповідь на запитання логопеда: «Яблучний сік. Із чого сік? (з яблука), Вишневе варення. З чого варення? (з вишні), «Паперовий кораблик. Що чого він? (з паперу), Буратіно з дерева. Який він? (дерев'яний), Скляна мензурка. Яка вона?» (склянка).

3) Присвійні прикметники. Подивіться на малюнки і дайте відповідь на запитання логопеда: «Бабуся читає книжку. Чия це книжка? (бабусина), «Воронячий хвіст. Чий він? » (воронячий), «Вушка ведмедя. Чиї вони?» (ведмежі), «Тітоньки сумка. Чия сумка? (тітки).

Оцінка: всього 17 зразків, максимальна кількість балів – 2 бали, 2 бали. – дитина виконує правильно, 1 бал – дитині важко виконувати, потребує

допомоги логопеда, 0 балів – виконує неправильно або використовує словесну заміну.

#### Завдання №4. Словник числівників.

1) Кількісні. Подивіться на малюнок і порахуйте дітей. «Скільки дітей зображено?» (один, два, три ...)

2) Порядкові. Подивіться на малюнок і порахуйте дітей по порядку (перша, друга, третя...)

Оцінка: всього 2 бали, максимальна кількість балів – 2 бали, дитина виконує правильно, 1 бал – дитині важко виконувати, потребує допомоги логопеда, 0 балів – виконує неправильно або використовує словесну заміну.

#### Завдання №5. Словник прийменників.

Подивіться на малюнки і дайте відповідь, де папуга (у клітці, на клітці, над кліткою, під кліткою, біля клітки, за кліткою, заходить у клітку, виходить з клітки, виглядає з клітки, ходить навколо клітки, відлітає від клітки, летить до клітки).

Оцінка: максимальна кількість балів – 2 бали. 2 бали. – дитина виконує правильно, 1 бал – дитині важко виконувати, потребує допомоги логопеда, 0 балів – виконує неправильно або використовує словесну заміну.

#### Другий блок.

#### Завдання №6. Лексичні парадигми:

1) Антонімія. Подивіться на малюнки і дайте відповідь на запитання логопеда: «Спекотно хлопчику, тут (жарко). Цей будинок. (великий), а цей. (маленький). Ось дядько з дому. (виходить), і ось (заходить). З цього боку вікна (чисті) і з цієї (брудні). Чай (гарячий) і морозиво. (холодне)».

Оцінка: всього 6 тестів, максимальна кількість балів – 2 бали, 2 бали – дитина виконує правильно, 1 бал – дитині важко виконувати, потребує допомоги логопеда, 0 балів – виконує неправильно або використовує словесну заміну .

2) Синонімія. Подивіться на малюнки і дайте відповідь на запитання: хто зображений, хто і що, як рухається: спортсмен біжить, потяг мчить,

мотоцикліст їде, кінь стрибає, ялинка прикрашена, дівчина красива, букет святково, вулиця прикрашена.

Оцінка: всього 8 малюнків, максимальна кількість балів – 2 бали. 2 бали – дитина виконує правильно, 1 бал – дитині важко виконувати, потребує допомоги логопеда, 0 балів – виконує неправильно або використовує словесну заміну.

#### Завдання №7. Частина - ціле.

Подивіться на малюнки і дайте відповідь на запитання логопеда: «Рукав з чого»? (з сукні), кермо – (від машини), гудзик – (від пальто), сторінка – (з книги), вікно – (з хати), газова плита – (з кухні).

Оцінка: всього 7 малюнків, максимальна кількість балів – 2 бали, 2 бали – дитина виконує правильно, 1 бал – дитині важко виконувати, потребує допомоги логопеда, 0 балів – виконує неправильно або використовує словесну заміну.

Оцінка рівня розвитку лексичної сторони мовлення у старших дітей дошкільного віку із ЗНМ III рівня:

Високий рівень – 170 балів;

Середній рівень – 98 - 141 бал;

Низький рівень – менше 98 балів.

Таким чином, такий комплекс діагностичних вправ допоможе визначити загальний рівень словникового запасу дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. Ці результати стануть основою для дослідно-експериментальної роботи зі збагачення словникового запасу дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ III рівня.

## **2.2. Кількісний та якісний аналіз обстеження словника дітей із загальним недорозвитком мовлення**

Проблема формування словника дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ висвітлена у методиці через її актуальність та значимість. Актуальним

визнається питання якісної та кількісної характеристики словника. Важливим є не тільки кількісний показник, скільки слів використовує дитина, але ще й якісний. Він обумовлюється правильністю вживання слів та вибором потрібних словоформ. З огляду на це, якісне і кількісне збільшення словника дитини залежить від індивідуальних особливостей розвитку дитини та умов виховання.

Опис результатів кількісного та якісного аналізу обстеження словника дітей із загальним недорозвитком мовлення розпочнемо з першого блоку: «розуміння і вживання слів номінативного лексичного значення».

Далі подаємо результати обстеження словника дітей за методикою розробленою І. Смирною (рис.2.1).

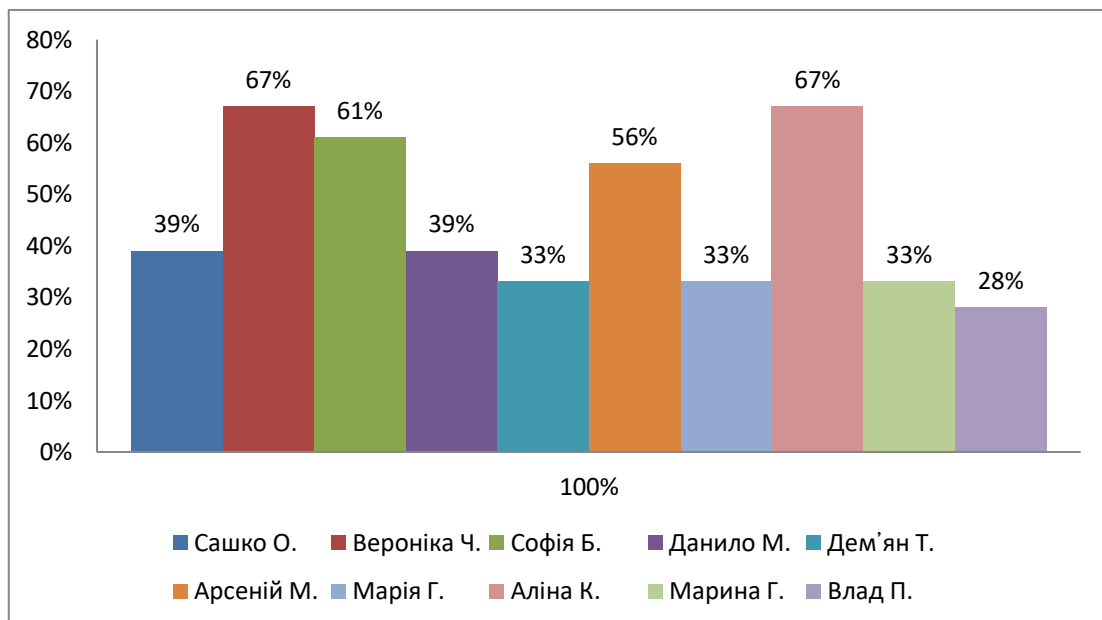


Рис. 2.1. Дослідження стану номінативного словника за результатами виконання завдання № 1 на етапі констатувального етапу експерименту

У процесі діагностики було встановлено, що діти старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня у переважній більшості показали, що номінативний словник у них знаходиться на низькому рівні (46%). Це означає, що дітям важко справлятися з завданням і вони шукають допомоги логопеда.

На основі цього завдання лише четверо з дітей показали результат вищий 50%.

Результати по кожній дитині подано нами в таблиці 2.1 (додаток А).

Використання завдання щодо оцінки стану дієслівного словника пов'язаними сюжетними малюнками дало змогу нам сформулювати наступні результати, які зображено в діаграмі рис. 2.2.

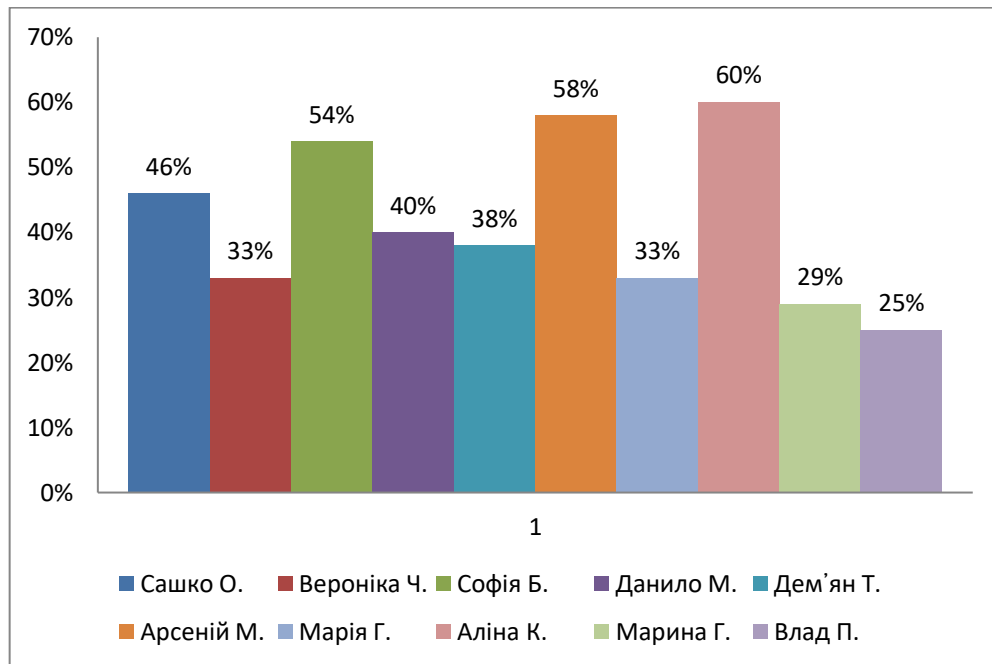


Рис. 2.2. Дослідження стану дієслівного словника за результатами виконання завдання № 2 на етапі констатувального етапу експерименту

Стан сформованості дієслівного словника теж бажає бути кращим. За результатами дослідження лише 4 респондентів (42%) з 10 змогли дати відповідь на питання «Хто як пересувається?»

Аналізуючи виконання завдання № 3 (рис. 2.3.), можна виділити такі результати: шестеро дітей (60%) показали у відсотковому вигляді вище 50%, три дитини (30%) нижче середнього – 38%, 41% і 47%, і одна дитина (10%) – низький рівень (15 %). Це свідчить про те, що збагачення словника дітей старшого дошкільного віку дієсловами є дуже актуальним у роботі логопеда.

Щодо стану сформованості атрибутивного словника, то він поданий на рисунку 2.3.

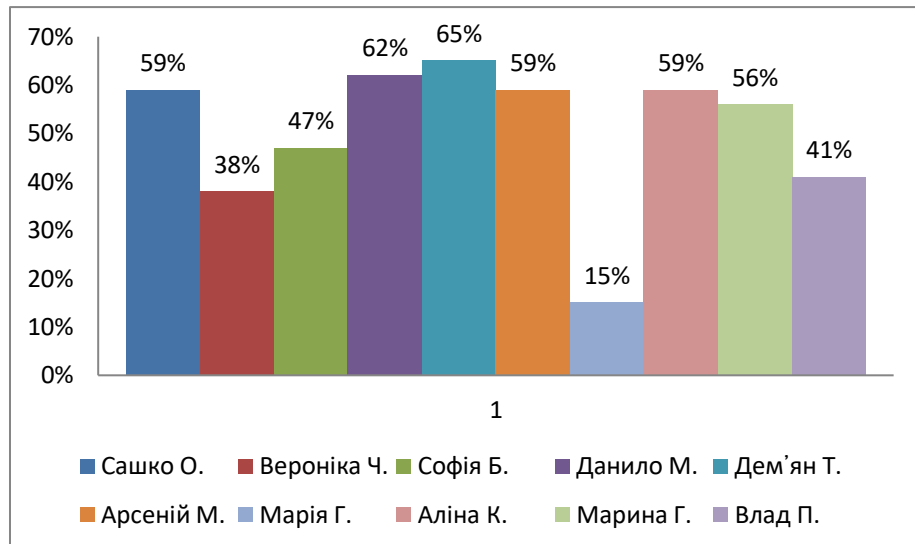


Рис. 2.3. Дослідження стану атрибутивного словника за результатами виконання завдання № 3 на етапі констатувального етапу експерименту

Аналізуючи атрибутивний словник дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня слід зазначити, що порівняно з номінативним та дієслівним словником він розвинений краще. Нам приємно відзначити наявність 6 респондентів (60% дітей), які мають досить високий процент свого формування, з огляду на це процентне виконання становить 54%.

Проаналізуємо словник числівників наших респондентів. Результати висвітлені у рисунку 2.4.

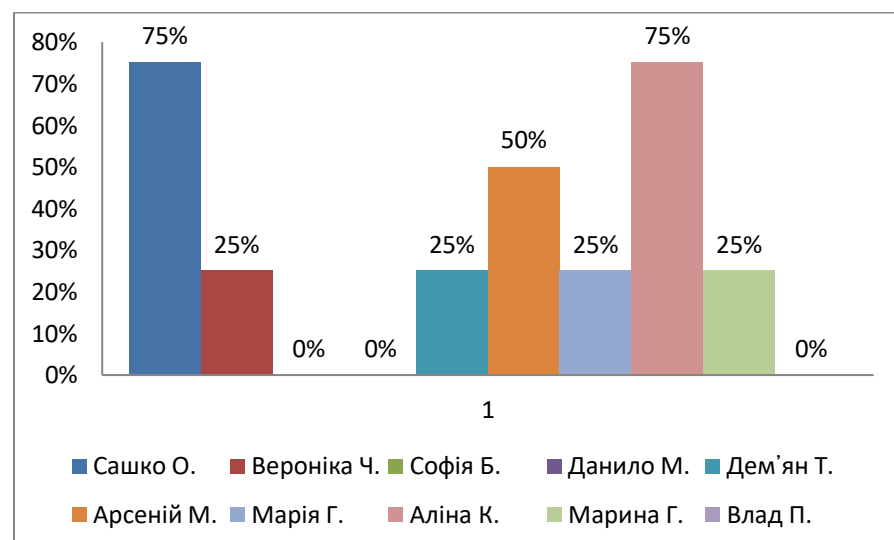


Рис. 2.4. Дослідження стану словника числівників за результатами виконання завдання № 4 на етапі констатувального етапу експерименту

Проаналізувавши завдання № 4 (рис. 2.4) ми маємо дуже низький відсоток сформованості словника числівників. Слід зазначити, наявність 3 респондентів (30%), у яких взагалі у словнику відсутні числівники. В принципі це результат прогнозований, оскільки вживання числівників завжди викликає труднощі навіть і у дітей з нормотиповим розвитком. Як правило особливу труднощі викликають порядкові числівники.

Звернемося до аналізу результатів словника прийменників (рис.2.5.).

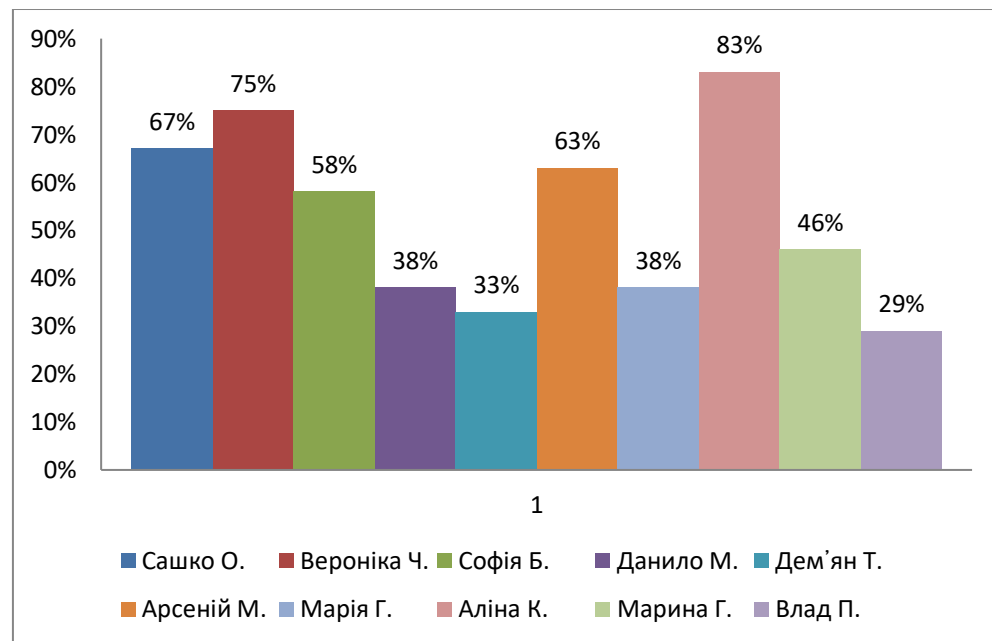


Рис. 2.5. Дослідження стану словника прийменників за результатами виконання завдання № 5 на етапі констатувального етапу експерименту

При аналізі словника прийменників (рис. 2.5) п'ятеро дітей (50%) виконали завдання більше, ніж на 50%. Однак виникали певні труднощі. Діти складали свої висловлювання за допомогою спонукань, вказівок або навідних запитань.

Головною передумовою до оволодіння грамотою безумовно є досягнення дитиною високого рівня сформованості лексики. Точність і розуміння значень слів, засвоєння значення слова, вміння вживати слова у власному мовленні є умовою повноцінного спілкування.

Перейдемо до висвітлення результатів дослідження другого блоку: виявлення стану структурного аспекту лексичних значень слів.

Розпочнемо зі словника антонімів (рис.2.6.).

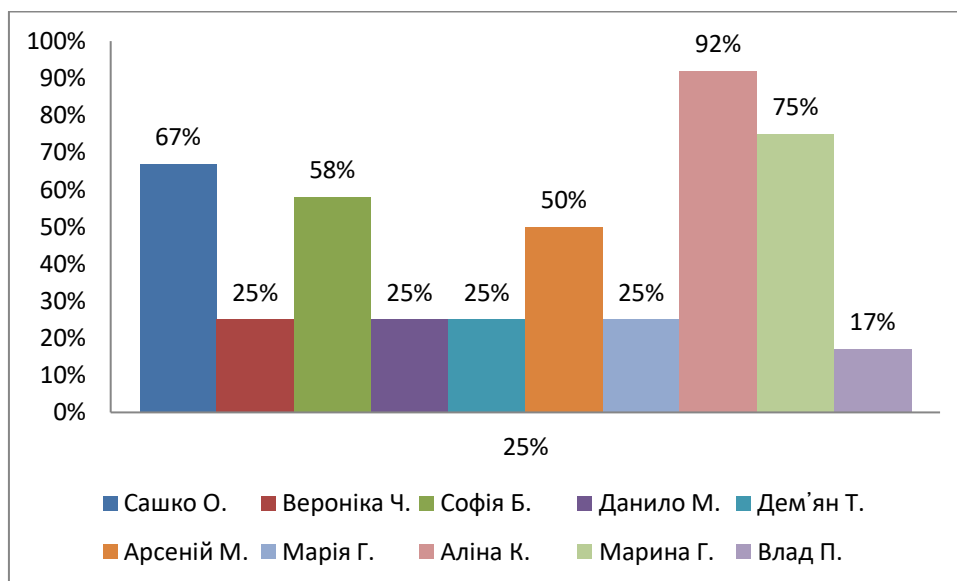


Рис. 2.6. Дослідження стану словника антонімів за результатами виконання завдання № 6.1 на етапі констатувального етапу експерименту

Проаналізувавши результати виконання завдання 6 (рис. 2.6, 2.7) ми помітили досить дивну тенденцію: чотири респонденти (40%) мають однакову кількість балів. Підсумовуємо, що більшість дітей мають дуже низький відсоток (13%, 17%, 19%, 25%). У зв'язку з цим відсоток виконання по групі становить 46%.

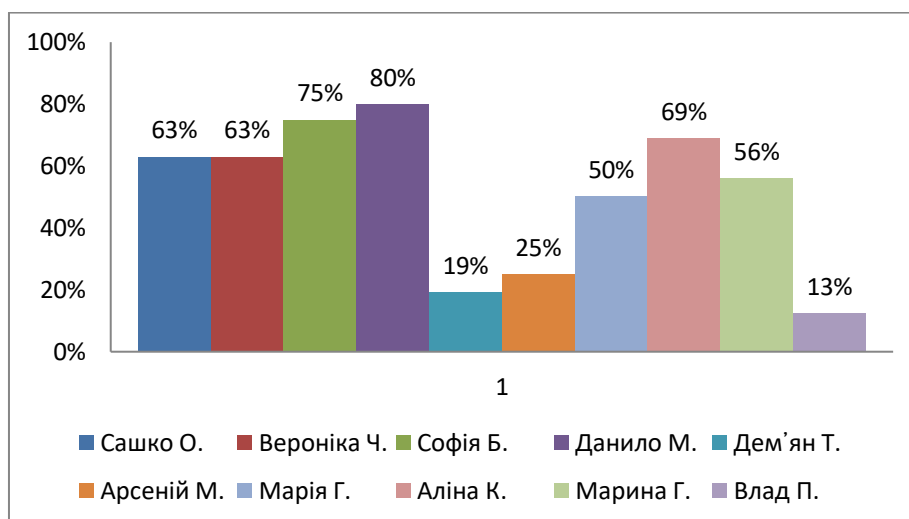


Рис. 2.7. Дослідження стану словника синонімів за результатами виконання завдання № 6.2 на етапі констатувального етапу експерименту

У процесі діагностики, було встановлено, що дітям старшого дошкільного віку з ЗНМ III рівня досить складно інформативно пояснити які функції виконує предмет, та як добирати до нього синоніми. Наявними та яскраво вираженими були смислові помилки, які порушували зв'язність розповіді. У процесі дослідження діти часто ухилялися від змісту запропонованих їм зображень, плутаючись у їх значеннях. Змістовність відповідей була недостатньо розкрита, що і проявляло себе у «схематичному» відтворенні. Відзначались лексичні і синтаксичні помилки.

Проаналізувавши результати виконання завдання №7, підсумовуємо, що четверо дітей виконали завдання на 86, 71, 57, 57%%, більшість же на виконали завдання навіть на 50%.

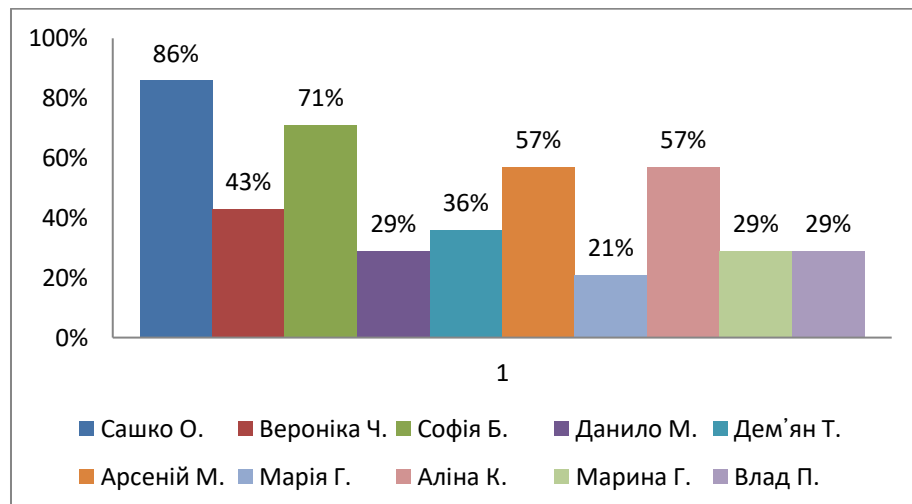


Рис. 2.8. Дослідження результатів виконання завдання № 7 «Частина-ціле» на етапі констатувального етапу експерименту

Нашим респондентам досить складно було відобразити частини предмета, виділити головні риси та ознаки. Увагу дітей частіше всього привертав колір. Майже всі діти правильно визначали кожний колір та їх відтінки. Загальний відсоток виконання по групі становить 46%.

Проаналізувавши загальні результати за всіма завданнями (рис 2.9), можна сказати про те, що завдання № 1 діти виконали на 46% (на низькому рівні), такі ж результати і при виконанні завдання №2 – 42% (низький рівень). Завданню №3 і №5 відповідає також низький рівень, але відсоткові значення значно вищі, ніж попередні (54% і 53% відповідно). Завдання №4

виконано на 30% - це найменший показник; завдання №№6.1, 6.2, 7 відповідають низькому рівню; їх відсоткова відповідність: 46%, 43%, та 46%.

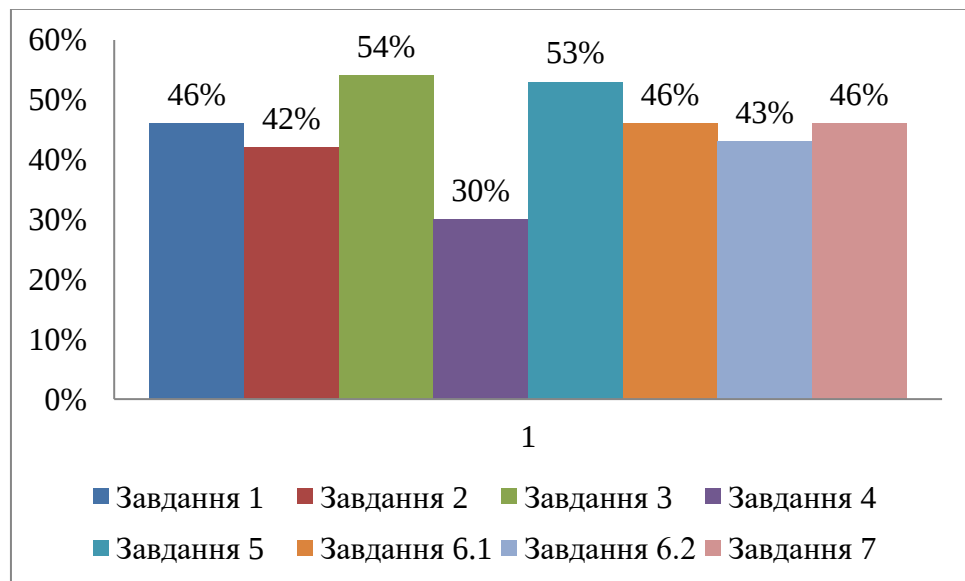


Рис. 2.9. Результати дослідження зв'язного мовлення

Проведене обстеження показало, що у 60 % дітей цієї групи відзначався низький рівень розвитку словника, що свідчило про обмеженість словникового запасу. Дітям виявилися недоступними певні види меблів, зокрема (трюмо), овочі (баклажан), посуд (кухоль, каструля). Спостерігалися заміни слів, що означають предмети, зовні схожі: «сорочка – майка».

Це пов'язано з тим, що діти живуть в умовах білінгвізму і тому паралельно можуть вживати кілька назв речей. Також спостерігалися труднощі під час називання присвійних прикметників. У деяких дітей були не сформовані порядкові числівники (перший, другий, третій і так далі), вони не могли полічити дітей за порядком, в основному вони називали, скільки зображено дітей на рисунку (один, два, три та ін.).

У більшості дітей експериментальної групи відсутні такі прийменники як: біля, за, із-за, по, від, до. Також діти припускалися помилок при доборі синонімів: «потяг їде, кінь йде». Ніхто з дітей не підібрав синоніми за малюнками: «ялинка ошатна, букет святковий, вулиця прикрашена». Спостерігалися часті паузи, роздуми, прохання про допомогу.

У 40% дошкільників експериментальної групи був виявлений середній рівень розвитку словника. Діти в основному самі справлялись з завданням, хоча і допускали незначні помилки.

Якісний аналіз даних показує, що найбільше у власному мовленні діти використовують іменники і дієслова. Складнощі виникають при використанні прикметників, а також прийменників і синонімів. Результати проведеного дослідження наочно представлені на рис.2.10.

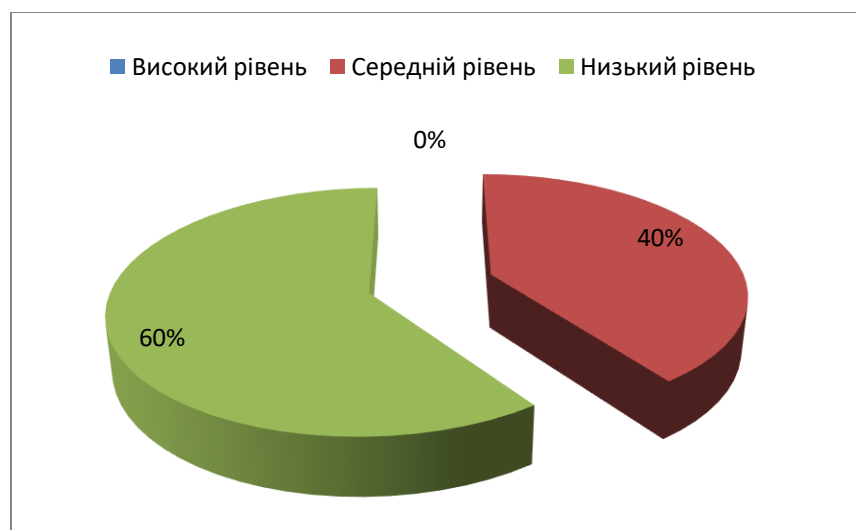


Рис. 2.10. Результати обстеження словника дітей із ЗНМ дошкільного віку

Отже, здійснивши кількісний та якісний аналіз обстеження словника дітей із ЗНМ III рівня ми дійшли висновку, що номінативний, дієслівний, атрибутивний словники потребують корекції. Серед них самий низький відсоток має дієслівний словник 42%. Серед числівників та прийменників найскладніша справа з порядковими числівниками – 30%. Словник антонімів, синонімів суттєво не відрізняється 46% і 43% відповідно.

## Висновки до розділу 2

Для вивчення словникового запасу дітей ми організували та провели констатуючий експеримент, для якого використали методику І. Смирнової.

У ході дослідження ми звернули увагу на стан номінативного, дієслівного, атрибутивного словника, та словника числівників, прийменників потребує корекції та збагачення.

Діти дошкільного віку, які мають ЗНМ III рівня, не здатні протиставляти співвідношення між лексичними одиницями, які співвідносяться між собою як протилежні за значенням. Відсутність семантичних полів призводить до труднощів підбору антонімів і синонімів у межах лексичної системи мовлення.

Таким чином, діти з ЗНМ не мають достатньо системних зв'язків між лексичними одиницями мови.

Кількісний аналіз дослідження показав, що 60% дітей цієї групи мали низький рівень розвитку словникового запасу, що свідчить про обмежений словниковий запас. Деякі іменники діти не назвали: меблі (туалетний столик), овочі (баклажани), посуд (кухоль, сковорода). Були заміни слів, що означають предмети, які мають вигляд: «сорочка – майка». Виникали труднощі й у називанні присвійних прикметників.

Середній рівень розвитку словникового запасу виявлено у 40% дошкільників експериментальної групи. Діти зазвичай не зверталися за допомогою до логопеда і припускалися незначних помилок.

Через недостатній словниковий запас старші дошкільники із ЗНМ III рівня не вміють правильно аналізувати предмети і явища. Їх відповіді на запитання короткі, розпливчасті, а іноді й неповні. Діти рідко використовують поширені речення у своїх висловлюваннях, віддаючи перевагу простим непоширеним. Їхній словник наповнений лише іменниками та дієсловами, що підтвердило якісний аналіз. Труднощі виникають при вживанні прикметників, а також прийменників і синонімів.

Таким чином, із вищесказаного випливає, що діти старшого дошкільного віку з ЗНМ III рівня мають розлад зв'язного мовлення. Такі особливості зв'язного мовлення вимагають логопедичного втручання та пошуку ефективних засобів корекції.

### **РОЗДІЛ 3**

## **ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ЗІ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ**

### **3.1. Організація роботи засобами казки у збагаченні словника дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення**

Результати констатувального етапу дослідження показали, що наші респонденти мають недостатній словниковий запас, старші діти дошкільного віку із ЗНМ не вміють правильно аналізувати предмети та явища, у них є порушеними номінативний, атрибутивний та дієслівний словники. Їх відповіді на запитання короткі, розпливчасті, а іноді й неповні. Діти рідко використовують поширені речення у своїх висловлюваннях, віддаючи перевагу простим непоширеним. Їхній словник наповнений лише іменниками та дієсловами, що і підтвердив якісний аналіз.

Метою формувального експерименту є розробка методики збагачення словника дітей із ЗНМ III рівня засобами математичних казок.

Завдання:

- 1) підібрати математичні казки, які забезпечать збагачення словника дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ;
- 2) розробити методику збагачення словника дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ засобами математичних казок;
- 3) перевірити ефективність експериментальної методики збагачення словника дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ засобами математичних казок.

Започаткований нами формувальний етап експерименту, передбачав проведення роботи з дітьми та педагогами.

При розробці системи роботи з учителем-логопедом, вихователями та дітьми дошкільного віку, яка, на нашу думку, повинна забезпечувати більшу ефективність збагачення словника дітей дошкільного віку математичними казками, ми враховували дані наукових праць А. Богуш [8], О. Ласточкиної [31], А. Гвоздєва [21], Ю. Рібцун [42], О. Кисельової [20].

Також перший етап формувального експерименту був спрямований на роботу з дітьми дошкільного віку із ЗНМ третього рівня. У результаті проведеної експериментальної роботи на констатуючому етапі ми виявили, що дітям старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня важко користуватися номінативними, атрибутивними та дієслівними словниками. Зважаючи на це, ми використовували математичні казки, які мали на меті засвоїти дітям назви іграшок, одягу, меблів, посуду, тварин, транспорту і могли осмислено використовувати цей словниковий запас як у дошкільному закладі, так і в повсякденному житті для цього. поза межами, інші вправи були спрямовані на розвиток вміння вживати антоніми та синоніми.

Одним із прийомів роботи з дошкільниками було розгляд українських казок, що містять математичну лексику.

Метою даної роботи було поповнення словникового запасу дітей старшого дошкільного віку математичною лексикою ЗНМ III рівня та закріплення номінативної та атрибутивної лексики в процесі та після перегляду українських народних казок.

Нами були використані такі мультфільми: «Коза Дереза», «Івасик Телесик», «Колосок», «Жив був пес», «Котик та півник», «Кривенька качечка», «Рукавичка», «Соломяний бичок», «Ріпка», «Три ведмеді», «Двоє жадібних ведмежат». «Дванадцять місяців», «Білосніжка і сім гномів».

У процесі перегляду ми акцентували увагу дітей на геометричних фігурах (колобок має круглу форму, він котиться), вчили рахувати героїв казок, використовували порядкові та кількісні числівники.

Ігри проводилися з підгрупами дітей (7 та 8 дітей у групі), у вільний час.

Розповідаючи казку «Хатинка зайчика» та розглядаючи ілюстрації до казки, пропонуємо дітям викласти будиночок для зайчика з геометричних фігур.

Використовуючи на уроці казку «Три ведмеді», ми акцентували увагу дітей на розмірах стільців, тарілок, ліжок.

У казці «Ріпка» закріплено вміння дітей організовуватись від найбільшого героя казки до найменшого, закріплено вміння рахувати, орієнтуватися в просторі.

Особливе місце в логіко-математичній діяльності дитини займають казки, цікаві історії чи веселі історії.

Оволодіння новою лексикою передбачає самостійний вибір дітьми структури свого мовлення та використання власного досвіду. Розробка та збагачення словника містить певні елементи для сприйняття, одним із яких є творчий компонент (А. Бородич, В. Глухов, О. Ушакова), який можна активізувати за допомогою казок [20].

Зміст казки спонукає дітей до активності: грати, вирізати, наклеювати, малювати, прикрашати, відтворювати епізод казки за допомогою міміки та жестів. Активна діяльність дітей розвиває дрібну моторику рук, творчі здібності.

Ефективність використання казок у роботі з дітьми дошкільного віку значною мірою залежить від підготовленості логопеда, його знання казки та вміння їх аналізувати. Тому, плануючи використання казки на занятті, педагог повинен визначити мораль казки, які почуття вона виховує, продумати завдання, які сприятимуть розвитку мовлення, мислення та уяви, математичних здібностей, а також дібрати завдання на розвиток моторики. Казки розширюють словниковий запас, допомагають правильно будувати діалоги, розвивають зв'язне й логічне мовлення, збагачують його образність, емоційність. Широко використовуються видові та родові узагальнюючі поняття (посуд, овочі, рослини, тварини), активізується словниковий запас дошкільників за допомогою іграшок та ілюстрацій. Стимулюється вміння

дітей використовувати епітети, метафори, порівняння, синоніми, антоніми, образні вирази, приказки, прислів'я. Уточнюється розуміння дітьми абстрактних, часових, просторових понять, слів з переносним значенням, фразеологічних виразів [19].

Дослідники наголошували, що в процесі роботи у дітей збагачується та активізується словниковий запас, формуються навички, необхідні для розвитку таких якостей зв'язного мовлення, як логічність, послідовність, наочність.

Математичне мовлення, на відміну від природного, є штучним, в ньому значення кожного слова збігається з його позначенням, воно менш громіздке, стисле і точне [24].

Грамотне математичне мовлення виражається в правильному вживанні математичних термінів, адекватності їх вживання за місцем і часом, а також у розвитку фонетичної, лексичної, граматичної сторін мовлення [13].

Так, у процесі формування математичних уявлень (числа, форми, розміру, простору та часу) у старших дошкільників логопед формує вміння формулювати прості висловлювання про дії, прояви позитивних емоцій, культуру мови, вміння граматично правильно, чітко й зв'язно висловлювати свої думки, прагнути до взаєморозуміння у спілкуванні з дорослими та однолітками [16].

За словами З. Михайлової та Р. Непомнящої, словник, який діти використовують під час занять, складається з окремих слів, представлених іменниками, дієсловами, прикметниками, прислівниками, прийменниками, частками, сполучниками. Його особливістю є значне переважання таких частин мови, як числівники, прикметники, прислівники, прийменники, які рідко і не завжди точно вживаються в повсякденному мовному спілкуванні дітей [26].

Під час створення експериментальної корекційної методики нами було опрацьовано ряд методичних підходів щодо подолання труднощів зв'язного мовлення.

У результаті аналітичних висновків ми синтезували експериментальну методику удосконалення зв'язного мовлення, що складається з занять на основі математичних казок.

Мета дослідно-експериментальної роботи: збагачення словника дітей з загальним недорозвитком мовлення засобами математичних казок.

Під час проведення корекційних занять експериментальної методики ми використовували загально-дидактичні та спеціально-дидактичні принципи навчання:

#### 1. Загально дидактичні:

1. Принцип системності та послідовності. Послідовне викладення навчального матеріалу, навчальний матеріал був побудований таким чином, щоб кожен елемент занять був взаємопов'язаний і логічно продовжений.
2. Принцип доступності. Завдання, які даються дітям, підбирають від простого до складного, від відомого до невідомого.
3. Принцип наочності. Використання спеціального дидактичного матеріалу, що забезпечує більш ефективний виклад навчальних завдань. Завдяки цьому принципу полегшувався процес засвоєння матеріалу, а діти, у свою чергу, були більш зацікавлені в роботі та завданнях.
4. Принцип міцності засвоєння знань, умінь, навичок. Вміння бачити та фіксувати результати дітей після використання нашої методики та виявляти рівень засвоєння знань, умінь і навичок дітей.

#### 2. Спеціально-дидактичні принципи:

1. Принцип індивідуального та диференційованого підходу. Врахування здатності кожної дитини повноцінно оволодіти певним навчальним матеріалом з урахуванням її інтересів, поглядів, рівня можливостей, нахилів.

2. Принцип діяльнісного підходу. Врахування провідної діяльності. Ми врахували цей принцип, щоб будувати кожне заняття в умовах, які будуть сприятливими для дітей та їх навчального матеріалу.

В експериментальному навчанні, що проводилося на базі Менського закладу дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу «Дитяча академія» Менської міської ради Менського району Чернігівської області та тривало з грудня 2020 р. по травень 2021 р. включно взяло участь 10 дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення (5 дітей – контрольна група, 5 дітей – експериментальна група).

Етапність реалізації формувального експерименту має такий вигляд:

1. **Підготовчий етап** – аналіз структурно-семантичних особливостей математичних казок як засобу збагачення словникового запасу; розробка системи експериментальних занять за лексичними темами відповідно до програми ЗДО та складання змісту конспектів експериментальних занять; комплектування груп дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ (експериментальна та контрольна групи).

2. **Основний етап** – впровадження експериментальних методів. Нами було проведено 12 занять з експериментальною групою дітей, спрямованих на збагачення словникового запасу старших дошкільників з ЗНМ III рівня на основі математичних казок.

3. **Заключний етап** - визначення ефективності впровадження експериментальних методів. Проведення повторної діагностики словника дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня дітей (здійснення кількісного та якісного аналізу отриманих результатів після експериментального навчання дітей із ЗНМ експериментальної групи, а також порівняльний аналіз показники стану зв'язного мовлення дітей експериментальної та контрольної груп).

Запропонована нами експериментальна методика призначена для дітей старшого дошкільного віку. Корекційна робота щодо подолання труднощів

зв'язного мовлення у дітей з ЗНМ III рівня відбувалась в процесі фронтальних логопедичних занять, що проходили двічі на тиждень о першій половині дня (тривалість заняття становила 30 хвилин).

Зміст експериментальних занять складався з поєднання елементів авторських та народних казок, які слугували мотиваційним засобом, та дидактичних ігор, оформлених у презентаціях PowerPoint.

Кожне з наших занять розроблено так, щоб логопедичний ефект впливав на всі сторони мовленнєвої системи, в тому числі на зв'язне мовлення. Поряд з цим у старших дошкільників із ЗНМ III рівня за допомогою цієї методики є можливість розвивати власну творчість, естетичний смак, а також загальну, дрібну, артикуляційну та лицьову моторику.

Формами роботи нами обрано фронтальні підгрупові заняття.

Оптимальна кількість учасників – до 5-8 дітей.

Це число характеризує ефективність методики, підвищує позитивний результат у подоланні труднощів зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення третього рівня. Враховуючи ці рекомендації, у наших заняттях взяли участь 5 старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.

Після читання казки у дітей завжди відбувалася дискусія («Як ви думаєте, про що ця казка?», «Хто з героїв вам сподобався найбільше і чому?», «Чому герой зробив певні дії?»), «Що було б?» з героями, якби вони не робили вчинків, описаних у казці?». Звернули увагу на повчальний зміст казок.

Наприклад, розповідаючи дітям математичну казку «Рукавичка», можна використовувати мультимедійну презентацію із зображеннями казкової рукавички та героїв цієї казки. Такий підхід дозволяє дитині розвиватися творчо, впливає на формування естетичної культури.

Математичний розвиток дітей дошкільного віку передбачає формування правильних уявлень про множину та співвідношення між

елементами порівняльних множин, оскільки ці поняття є основними і найбільш поширеними в математиці. Для цього можна використати казку «Вовк і семеро козенят». Під час розповіді ми запропонували дітям виконати таке творче завдання:

– Коза-мама пішла в ліс по їжу, а малюки щільно зачинили двері і почали гратися з м'ячами.

Покладіть на стіл 6 малюнків м'яча і 7 малюнків дітей. Порахуйте скільки кульок? Скільки дітей? Чи вистачить дітям м'ячів? Чому? Що можна зробити, щоб діти і м'ячі були рівні? [30].

Такі завдання розвивають у дітей увагу, мислення, творчі здібності тощо.

Скласти уявлення про розміри, довжину і ширину дітей дошкільного віку із ЗНМ III рівня допоможе казка «Червона шапочка». У гості до дітей приходить Червона Шапочка і запрошує малюків разом піти до хворої бабусі. Діти з казковою героїнею вирушили в дорогу. По дорозі їх зустрічають іграшкові Білка та Лисиця.

– Діти, хто нас зустрічає? Давайте розглянемо Білочку та Лисицю (діти називають, якого кольору тварини, які частини тіла у них і чим харчуються).

- Хто з тварин вищий: Білка чи Лисиця? (Лисиця вище, а Білка нижче).

- Подивіться, які дерева тут ростуть. Яка висота дерева? (Ялинка низька). А який дуб? (Дуб високий).

– Тепер нам потрібно перетнути річку. Діти, яка річка? (Річка широка). А який міст? (Вузький і довгий).

Ця казка дозволяє легко і швидко запам'ятати поняття розміру (високий і низький), ширини (широкий і вузький) і довжини (довгий і короткий).

Познайомити дітей з геометричними фігурами допоможе цікава казка «Теремок». Розглядаючи казковий будиночок, логопед звертає увагу на різну форму вікон: «Діти, подивіться уважно, які вікна в Теремку? На які геометричні фігури вони схожі? »

Розгляд геометричних фігур на цьому уроці можна поєднати із закріпленням понять колір і розмір:

- Мишка-Норушка оселилася з твоєю допомогою в маленькому круглому червоному віконці.

- Яке вікно вибрала собі Мишка?

- Аж тут із зеленої шовковистої трави вискочила до її хати жаба, яка пискнула, і постукала в двері «Хто, хто живе в Теремку?» «Я ведмідь, а ви хто?» «А я жаба-скрекотушка, дозволь мені жити у Теремку». – Гаразд, давай жити разом.

І Жаба-скрекотушка оселилася тут, у цій кімнаті. В якій кімнаті оселилася Жаба? (У кімнаті з невеликим овальним жовтим віконцем).

Оскільки важливо сформувати у дітей уявлення про числа, та порядкові числівники, то пропонуємо дитині порахувати казкових героїв:

- Лисичка-сестричка пробігла повз хату і, побачивши Теремок, постукала (логопед стукає 5 разів, а діти підраховують кількість ударів і піднімають відповідну цифру).

- Я чую, що хтось поспішає до хати. Хто це? Так, це Ведмідь. Він буде шостим. Давайте порахуємо, скільки було тварин? а тепер згадайте, на який рахунок прийшов Зайчик? а Лисиця, Вовк, Ведмідь?

Цей вид роботи сприяє легкому і швидкому запам'ятовуванню чисел і цифр у поєднанні з рухами та зоровим аналізатором.

Іншою формою використання казки у формуванні математичних уявлень дошкільників є розв'язування математичних задач і прикладів. Наприклад, у математичній казці «Колобок» вихователь пропонує дітям закрити очі і спробувати потрапити на казкову галявину до Колобка. (Діти заплющують очі, співають пташки; вихователь відкриває ширму, за якою галявина: ставлять штучні дерева та квіти).

- Вам подобається казкова галявина?

- Яких тут кольорів найбільше? Діти, Колобок пропонує вам розв'язати задачу:

- 3 метелики прилетіли на галявину, де ростуть квіти, і приземлилися на червоні квіти, а потім прилетіли 2 бджоли і приземлилися на жовті квіти. Скільки комах прилетіло на галявину?

Така організація корекційного процесу дозволяє дітям розвивати процеси мислення: міркування, аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування.

Дидактична гра має значний розвивальний ефект у підвищенні пізнавальної активності та розвитку пізнавальних процесів у дітей. З власного досвіду можна сказати, що дидактична гра робить корекційний процес цікавим, сприяє створенню веселого настрою, забезпечує дитині психологічний комфорт, дає можливість практично здобувати знання, сприяє формуванню її життєвої компетентності. З дітьми старшого дошкільного віку ми пропонуємо такі дидактичні ігри, як «Запам'ятай і розкажи», «Заповни казку», «Відгадай казку».

У дидактичній грі «Згадай і розкажи» дітям пропонується пригадати улюблену математичну казку та розповісти її.

У казці відображені всі сторони людського життя: показуються моделі стосунків, визначаються цінності та ідеали, і кожна казка обов'язково містить щасливий кінець, що є основою цього виду арт-терапії, яка допомагає дітям позбутися страхів і переживань.

У своїй роботі логопеди розповідають казки та інсценують їх разом з дітьми. Під час інсценування казок діти вправляються в спілкуванні за допомогою вербальних і невербальних засобів – мови, жестів, міміки. Таким чином вони накопичують чуттєвий досвід, діти діляться своїми враженнями, а це дуже важливо в роботі з розвитку мовлення [55].

Крім традиційних прийомів (розповідь, читання, бесіда, драматизація, інсценування) використовують і нетрадиційні (змішування сюжету та героїв казки, зміна характеру, зміна часу та місця подій, зміна кінцівки тощо.).

Зокрема, сформувати у дітей творчий потенціал, бажання фантазувати та логічно мислити допоможе дидактична гра «Доповніть казку».

Розглянемо це на прикладі казки «Троє поросят».

Мета гри: формувати в дітей уміння доповнювати казку математичними поняттями: кількісне число, порядковий номер, обернене число, геометричні фігури, величина.

Логопед звертається до дітей:

Діти, я знаю, що ви любите слухати і розповідати казки, а сьогодні ми з вами пограємо в гру «Доповніть казку».

Я розповім вам казку «Троє поросят», а ви доповните її словами, але це будуть слова незвичайні, і математичні. Під час моєї розповіді я зроблю паузу, тоді настане ваш час завершити казку. Тож уважно слухайте казку:

У лісі жили поросята Ніф-Ніф, Нуф-Нуф і Наф-Наф. Троє поросят любили веселитися та гратися. Їх улюбленою грою був підрахунок метеликів і грибів. Як називалася їхня гра? ... (кількісне число). А гриби рахували так: 1-й, 2-й, 3-й. Як називалася їхня гра? ... (порядковий номер). Порахуйте порядковий номер гриба. Коли поросята гралися з шишками, вони рахували так: 10, 9, 8, 7.... Як називалася їхня гра? ... (зворотний рахунок).

Одного разу Поросята вирішили будувати будинки з геометричних фігур.

Які геометричні фігури можна використовувати для будівництва будинку? (з квадрата, трикутника, прямокутника). Будиночки в Поросят вийшли різні: в Наф-Нафа великий (великий), в Ніф-Ніфа (середній), у Нуф-Нуф... (маленький). Поросята були привітні та добрі, тому вирішили жити в будинку Наф-Нафи, а в інших будинках запропонували жити з лісовими тваринами.

У дидактичній грі «Відгадай казку» педагог показує дітям картки-схеми з різними геометричними фігурами, а діти відгадують відому їм казку. Наприклад, «Три ведмеді» – на малюнку зображено три трикутники різного розміру; «Ріпка» – один трикутник і п'ять прямокутників різного розміру; «Троє поросят» – три кола однакового розміру; «Вовк і семеро козенят» – великий прямокутник і сім маленьких кіл; «Колосок» – один великий трикутник і два маленьких кола. Ця гра допомагає дітям закріпити знання

про геометричні фігури та їх класифікацію, сформувані вміння порівнювати фігури з казковими героями, сприяє розвитку активності, самостійності, віри у власні сили [30].

Таким чином, у цій частині роботи ми запропонували опис структури та змісту експериментальної методики збагачення словникового запасу дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення III рівня на основі математичних казок.

Наприкінці розділу для аналітичного вивчення ми запропонували декілька зразків конспектів корекційних занять з експериментальної методики.

У наступному розділі ми пропонуємо кількісні та якісні результати ефективності експериментальної системи, представленої вище.

### **3.2. Аналіз ефективності засобів казки у збагаченні словника дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення**

У результаті експерименту зі збагачення словникового запасу дітей дошкільного віку за допомогою математичних казок нами було проведено повторне обстеження словникового запасу дітей старшого дошкільного віку за методикою І. Смірної.

Кількісний аналіз результатів показав, що у дітей контрольної групи результати виконання завдань покращилися, але, порівняно з дітьми експериментальної групи, вони нижчі за більшістю показників. Кількісний аналіз по кожній дитині представлено у таблицях 3.1-3.2 (Додаток В ).

Кількісний аналіз результатів експериментальної групи показав, що відсоток правильності виконання завдань значно покращився та виріс у відсотковому порівнянні з результатами контрольної групи. Правильність виконання завдання № 1 вища, ніж у контрольної групи на 3 %, завдання № 2 на 1 %, завдання № 3 на 5 %, завдання № 4 на 25 %, завдання № 5 на 3 %, завдання № 6.1 на 20 %. Показники за завданнями № 6.2 та №7 знизилися

відповідно на 8 % та 4 %. Ймовірно такі результати за завданнями 6.2 і 7 зумовлені кращими показниками контрольної групи ще на початковому етапі. Кількісний аналіз по кожній дитині представлено у таблиці 3.2 (Додаток В).

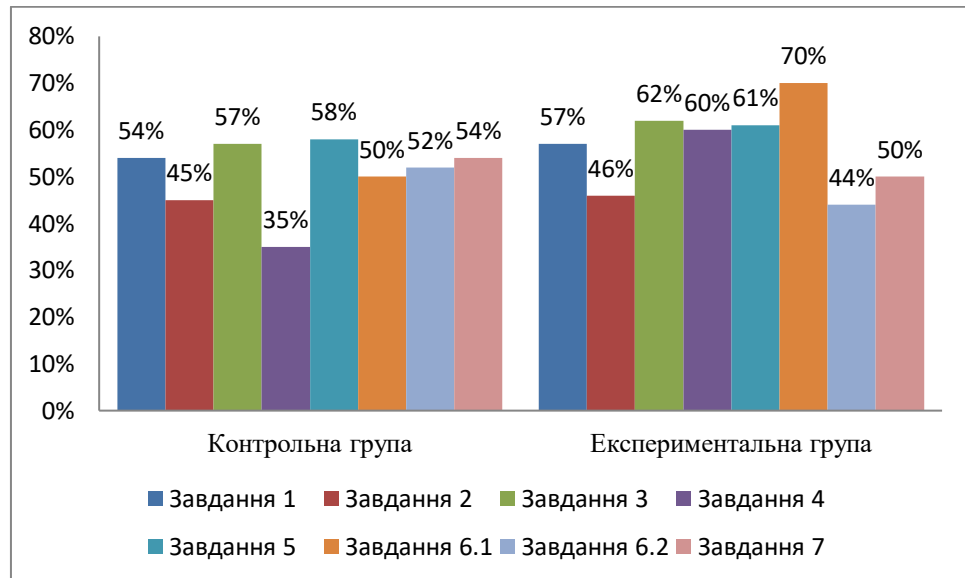


Рис. 3.1. Кількісний аналіз обстеження словника дітей дошкільного віку

Обстеження словникового запасу дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення в експериментальній групі показало, що відсоток виконання завдань 3-6, тобто стан атрибутивного словника, словника числівників, прийменників, антонімів, зріс і відповідає середньому рівню. (62%, 60%, 61%, 70%). Тоді як у контрольній групі: стан атрибутивного словника становить 57%, словник числівників становить 35%, словник прийменників становить 58%, словник антонімів 50%.

Таким чином, отримані результати (виконання завдань №№1-7) свідчать про збільшення словникового запасу у дітей експериментальної групи, хоча і не суттєво. На нашу думку, запропонована нами методика є ефективною, її слід і надалі використовувати в роботі з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення III рівня в ЗДО. Ми бачимо загальне покращення зв'язного мовлення кожної дитини експериментальної групи.

Щодо якісного аналізу отриманих результатів, то можна сказати, що у дітей експериментальної групи вони зросли, хоча не всі завдання були виконані. Труднощі викликала словникова робота із синонімами та завданням «Частина-ціле».

Якщо відсоток показників значно не зріс, то в балах ми бачимо приріст показників (2-3 бали).

Дітям стало набагато легше складати зв'язні розповіді з послідовністю та логікою. У них збільшений словниковий запас. Діти стали частіше вживати назви іграшок, одягу, меблів, тварин, транспортних засобів. Розповіді дітей збагатилися дієсловами, якісними, присвійними прикметниками, збільшилася кількість іменників. Діти почали правильно утворювати прийменникові форми.

Однак у процесі переказу змісту казок є деякі незначні труднощі. Звісно, діти випускають другорядні деталі, другорядні персонажі казок, або замінюють їх іншими, вони можуть закінчити казку по-своєму. Хоча, слід зазначити, що є схильність виправляти помилки, знаходячи правильну відповідь.

Отже, за результатами контрольної та експериментальної груп можна зробити висновок, що динаміка збагачення словникового запасу дітей у експериментальній групі вища, ніж у контрольній, хоча у контрольній групі також спостерігається кількісна та якісна зміна результатів. Звідси випливає, що використання запропонованої методики є корисним і ефективним.

### **Висновки до розділу 3**

У результаті експериментальної роботи зі збагачення словникового запасу дітей із загальним недорозвиненням мовлення дітей дошкільного віку із ЗНМ поповнився словниковий запас, сформувався правильний лексичний склад висловлювань. Діти вчилися розрізняти назви предметів, дій, ознак, розуміти узагальнене значення слова. На жаль, залишаються труднощі у

вмінні розрізняти частини предмета. Це свідчить про те, що цю роботу з дітьми необхідно продовжувати.

Таким чином, ефективним є експериментальний метод збагачення словникового запасу старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення засобами математичних казок, що підтверджує результати повторної діагностики зв'язного мовлення старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення контрольної та експериментальної груп. Кількісний аналіз результатів експериментальної групи показав, що відсоток правильності виконання завдань значно покращився і зріс у відсотковому відношенні порівняно з результатами контрольної групи. Правильність виконання завдання №1 вища, ніж у контрольній групі на 3%, завдання №2 на 1%, завдання №3 на 5%, завдання №4 на 25%, завдання №5 на 3%, завдання №6.1 на 20 %. Показники для завдань № 6.2 та № 7 зменшилися на 8 % та 4 % відповідно. Ймовірно, такі результати за завданнями 6.2 та 7 пояснюються найкращими показниками контрольної групи на початковому етапі.

## ВИСНОВКИ

Збагачення словникового запасу дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ третього рівня істотно впливає на розвиток усіх компонентів мовлення та пізнавального розвитку. При повному активному збагаченні словникового запасу дитина має великі можливості для самовираження, повноцінної соціалізації.

Проведене дослідження дає підстави до таких висновків.

Проаналізовано словник дітей дошкільного віку з нормотиповим розвитком, визначено, що він розвивається поступово під час мовленнєвого спілкування оточення з дитиною та знайомства з навколишнім світом. Визначено, що збагачення словникового запасу дітей – це тривалий і складний процес кількісного накопичення слів, засвоєння соціально закріплених значень і вміння доречно їх використовувати в конкретних умовах спілкування.

Виявлено особливості словникового запасу дітей із ЗНМ, яке полягає в низькому словниковому запасі, порушенні зв'язності та послідовності викладу інформації; низькій інформативності висловлювань; бідності і стереотипності лексико-граматичних засобів мовлення; пропусках і повторях слів, наявності пауз у розмові. Все це призводить до неможливості повного вираження думки та реалізації задуму.

Висвітлено роль і значення казки, як засобу збагачення словникового запасу дітей дошкільного віку із ЗНМ. Встановлено, що математичні казки сприяють формуванню у дітей уявлень про час і простір, про зв'язок людини з природою, суспільством та навколишнім світом. Використовуючи казки, діти даної категорії легко оволодівають номінативною, дієслівною, атрибутивною лексикою; тексти казок розширюють словниковий запас, допомагають будувати зв'язне мовлення.

Обстеження словникового запасу дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення III рівня проводилося за методикою, розробленою І. Смірноюю. Перелік завдань стосувався вивчення стану

розуміння і вживання слів номінативного лексичного значення та виявлення стану структурного аспекту лексичних значень слів. Кількісний аналіз дослідження показав, що 60% дітей цієї групи мали низький рівень розвитку словникового запасу, що свідчить про обмежений словниковий запас. Діти не назвали деякі іменники: меблі (туалетний столик), овочі (баклажани), посуд (кухоль, сковорода). Виникали труднощі й у називанні присвійних прикметників. Середній рівень розвитку словникового запасу виявлено у 40% дошкільників експериментальної групи. Діти зазвичай не зверталися за допомогою до логопеда та робили незначні помилки.

Для збагачення словникового запасу старших дошкільників з ЗНМ III рівня ми запропонували експериментальну методику, засновану на використанні математичних казок під час занять з дітьми дошкільного віку.

Метою даної методики було поповнення словникового запасу дітей старшого дошкільного віку математичною лексикою ЗНМ III рівня та закріплення номінативної та атрибутивної лексики в процесі та після перегляду українських народних казок. Ми використали такі мультфільми: «Коза Дереза», «Івасик Телесик», «Колосок», «Жив-був пес», «Кіт і півник», «Качечка», «Рукавичка», «Солом'яний бичок», «Ріпка», «Три ведмеді», «Двоє жадібних ведмежат», «Дванадцять місяців», «Білосніжка і сім гномів». Крім традиційних прийомів (розповідь, читання, бесіда, драматизація, інсценування) використовують і нетрадиційні (змішування сюжету та героїв казки, зміна персонажа, зміна часу і місця подій, зміна кінцівки тощо.).

Після завершення експериментальної роботи нами було проведено повторне обстеження словникового запасу дітей експериментальної та контрольної груп: у дітей відбулися позитивні зміни в розвитку лексичної сторони мовлення; у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ III рівня експериментальної групи результати кращі, ніж у дітей контрольної групи. А також у процесі виконання завдань у дітей розвивалися мислення, пам'ять, увага, зорове та слухове сприйняття, зокрема, уява, творчість.

Обстеження словникового запасу дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ третього рівня в експериментальній групі показало, що відсоток виконання завдань 3-6, тобто стан атрибутивного словника, словника числівників, прийменників, антонімів, зріс і відповідає середньому рівню. (62%, 60%, 61%, 70%). Тоді як у контрольній групі: стан атрибутивного словника становить 57%, словник числівників становить 35%, словник прийменників – 58%, словник антонімів – 50%.

Таким чином, запропонована нами методика є ефективною, її слід і надалі використовувати в роботі з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення III рівня в ЗДО.

Дослідження не претендує на вичерпність. Перспективними залишаються дослідження щодо збагачення словникового запасу дітей старшого дошкільного віку образними виразами та засобами сюжетно-рольової гри.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамовских А. А. Использование информационных технологий в коррекции нарушений речи у старших дошкольников. *Изучение и образование детей с различными формами дизонтогенеза*. Екатеринбург: Уральский государственный педагогический университет, 2014. С. 126-129.
2. Акименко В. М. Развивающие технологии в логопедии. Ростов н / Д.: Феникс, 2011. 109 с.
3. Аксенова Л. И., Архипова Б. А. Специальная педагогика М.: Издательский центр «Академия», 2004. 352 с.
4. Андрусишина Л.Є. Психологічні характеристики загальнофункціональних механізмів мовлення у старших дошкільників із ЗНМ. Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: 2007. С.18 - 23.
5. Архипова Е. Ф. Коррекционно-логопедическая работа по преодолению стертой дизартрии у детей. Москва: Академия, 2003. 254с.
6. Білан О. І. Художньо-мовленнєва діяльність дітей старшого дошкільного віку. Львів: Проман, 2007. 64 с.
7. Боголюбская М. К. Художественное чтение и рассказывание в детском саду. М.: Просвещение, 2011. 190 с.
8. Богуш А. М. Збагачення словника дошкільників експресивною лексикою народних казок. К.: «Вища школа», 1993. 300 с.
9. Богуш А. М. Формування мовної особистості на різних вікових етапах. Одеса: ПНЦ АПН України, 2008. 272с.
10. Бондар В. І. Дефектологічний словник: навчальний посібник. К.: «МП Леся», 2011. 528 с.
11. Бородич А. М. Методика развития речи детей. М.: Просвещение, 1981. 256 с.

12. Вачков И. В. Сказкотерапия. Развитие самосознания через психологическую сказку. М.: Ось-89, 2007. 144 с.
13. Венгер Л. А. Домашняя школа мышления (для пятилетних детей). М.: Знание, 1984. 80 с.
14. Выготский Л. С. Собрание сочинений: Детская психология. М.: Педагогика, 1984. 432 с.
15. Выготский Л. С. Основы дефектологии. Москва: Педагогика, 1983. Т. 5. 369 с.
16. Выготский Л. С. Мышление и речь: в 6 т. Москва: Педагогика, 1982. Т. 2 : Проблемы общей психологи. 504 с.
17. Выготский Л. С. История развития высших психических функций: в 6 т. Москва : Педагогика, 1983. Т. 3. С.5–328
18. Волкова Л. С. Логопедия: Учеб.пособие для студентов пед. Ин-тов по спец. «Дефектология». М: Просвещение, 1989. 528 с.
19. Воробьева В. Обучение детей с тяжелыми нарушениями речи первоначальному навыку описательно повествовательной речи. Дефектология. 1990. № 4. С. 40-46.
20. Гавриш Н. В.Методика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. Луганськ: Альма-матер, 2004. 131с.
21. Гвоздев А. Н. Вопросы изучения детской речи. СПб.: «ДЕТСТВО-ПРЕСС», 2007. 472 с.
22. Гаркуша Ю. Ф. Новые информационные технологии в логопедической работе. *Логопед.* 2004. № 2. С. 22-29.
23. Добровольская Т. А. Артпедагогика и арт-терапия в специальном образовании: М.: «Академия», 2001. 248 с.
24. Єрофєєва Т. І. Математика для дошкільнят. М.: Просвітництво, 1992. 420 с.
25. Засєкіна Л. В. Психолінгвістична діагностика. Луцьк : Вежа, 2008. 188с.

26. Запорожец А. В. Психология восприятия сказки ребенком-дошкольником. М.: Академия, 1997. 138 с.
27. Зимняя И. А. Лингвopsиxология речевой деятельности. Москва: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. 432с.
28. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Практикум по сказкотерапии. СПб.: Речь, 2013. 320 с.
29. Киселева М. В. Арттерапия в практической психологи и социальной работе. СПб.: Речь, 2007. 336 с.
30. Кузьменко Ю. В., Задонська М. І. Особливості використання казки при формуванні математичних уявлень дошкільника // <https://mdpu.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/zbirnik-20201.pdf>
31. Ласточкина Е. Исследование состояния связной речи старших дошкольников с ОНР с помощью познавательных заданий. *Актуальные вопросы современной науки*. Минск: БГПУ, 2013. 176 с.
32. Левина Р. Е. Основы теории и практики логопедии. М.: Просвещение, 1968. 368 с.
33. Логопсихологія: навч. посіб. К.: Знання, 2010. 293 с.
34. Лусс Т. В. Формирование навыков конструктивно-игровой деятельности . М.: Владос, 2003. 104 с.
35. Мальцева Ю.О., Зелінська-Любченко К.О. Методика дослідження стану зв'язного мовлення дітей із ЗНМ середнього дошкільного віку. URL: <https://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/5633/1/Maltseva.pdf> (дата звернення 12.03.2021).
36. Малярчук А. Я. Обстеження мовлення дітей. Дидактичний матеріал. К.: Літера ЛТД, 2003. 104 с.
37. Мастюкова Е. Дефекты речи и их происхождение. М.: АПН 1985. С. 73-95.

38. Методика обстеження зв'язної мови В.П. Глухова. URL: <https://nsportal.ru/shkola/raznoe/library/2015/05/07/metodika-obsledovaniya-svyaznoy-rechi-v-p-gluhova> (дата звернення 12.03.2021).
39. Методи та прийоми розвитку мовлення дітей із ПМР. URL: [https://pidru4niki.com/86439/pedagogika/metodi\\_priyomi\\_rozvitku\\_movleniya\\_ditey](https://pidru4niki.com/86439/pedagogika/metodi_priyomi_rozvitku_movleniya_ditey) (дата звернення 12.03.2021).
40. Павленко А. О. Гармонійний розвиток дитини через казку. Х.: Вид. група «Основа», 2011. 111 с.
41. Поліщук С. В. Рівні ЗНМ та їх загальна характеристика у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський, 2011. Вип. 17(2). С. 286-293.
42. Рібцун Ю. В. Обстеження лексичної сторони імпресивного мовлення дошкільників із ЗНМ. *Теорія і практика сучасної логопедії* : зб. наук. пр. К., 2007. Вип. 4. С. 95–103.
43. Рібцун Ю. В. Ігри для ротика: Розвиток мовлення. *Дошкільне виховання*. 2007. №4(789). С. 28-29.
44. Рібцун Ю. В. Науково методичне забезпечення реалізації спеціальної освіти дітей із ЗНМ. *Логопед*. 2011. № 8 (8) серпень. С.4-11.
45. Рібцун Ю. В. Вивчення моторної функції молодших дошкільників із ЗНМ. *Дефектологія*. 2006. № 1. С. 44-48.
46. Рібцун Ю. В. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення: навч.-метод. посібн. Київ, 2014. 238с.
47. Рібцун Ю. В. Методичні рекомендації щодо формування фонетико-фонематичної складової експресивного мовлення молодших дошкільників із ЗНМ. *Український логопедичний вісник*. Вип. 1. 2010. С.72–81.
48. Руденко Ю. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку емоційно-зabarвленою лексикою. *Актуальні проблеми дошкільної*

- освіти та підготовки фахівців на сучасному етапі.* Бердянськ : БДПУ, 2000. – № 2. – С. 18-23.
49. Роберт И. В. Информационные и коммуникационные технологии в образовании: учеб.-мет. пособие для педвузов. М., 2006. 374 с.
  50. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. М.: Педагогика, 1989. Т.1. 468 с.
  51. Сайко Х. Я. Особливості застосування гри в системі формування лексичної компетентності дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Молодий вчений*. 2017. №3.
  52. Соботович Є. Ф. Особливості засвоєння дітьми із НЗНМ узагальненого лексичного значення слова та його понятійної співвіднесеності. *Дефектологія*. К., 2000. С. 16-19.
  53. Сохин Ф. А. Основные задачи развития речи. М.: Академия, 2002. 119 с.
  54. Смирнова И.А. Логопедический альбом для обследования лексико-грамматического строя и связной речи. СПб.: Изд-во «Детство – Пресс», 2010. 48 с.
  55. Трофименко Л. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку з ЗНМ. К.: Актуальна освіта, 2007. 120 с.
  56. Тихеева Е. И. Методика развития речи и обучение родному языку в детском саду. М.: Просвещение, 2006. 145 с.
  57. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. К.: ПП «Актуальна освіта», 2013. 108 с.
  58. Трофименко Л. І. Формування орієнтування на слово як одиницю мови у дошкільників із ЗНМ. *Дефектологія*. 2011. № 4. С.35- 38.
  59. Тютюева И. А. Особенности связной речи у детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи. М., 2016. 235 с.
  60. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. К., 1990. 418 с.

61. Федорович Л. О. Сучасні моделі та підходи до надання освітніх послуг дітям раннього віку з особливими потребами. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2016. № 32(2). С.191-196.
62. Филичева Т. Б. Коррекционное обучение и воспитание детей 5-летнего возраста с общим недоразвитием речи. М., 1991. 44 с.
63. Филичева Т. Б. Изучение детей с общим недоразвитием речи в специальном детском саду. М., 1981. С. 74-79.
64. Фотекова Т. А. Сочетание нарушений познавательной и речевой сфер в структуре дефекта у детей с общим недоразвитием речи. *Дефектология*. 1994. №2. С.9-13.
65. Шишова Т. Г. Лечение сказкой. *Сельская школа*. Х., 2004. С. 104-107.
66. Шеремет М. К., Кондукова С. В. Фізіологічні і психологічні передумови мовленнєвого розвитку в нормі та патології. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. №27. С.5-7.
67. Шеремет М. К. Логопедія. Підручник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. 376 с.
68. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років. Київ: ТОВ «МЦФЕР- Україна», 2019. 488 с.

## ДОДАТКИ

### Додаток А

Таблиця 1.1. Тривожні сигнали мовного розвитку дитини

| Вік        | Відхилення від норми                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| До 2 років | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Мовчить або лепече на незрозумілій мові</li> <li>• Відвертається, коли їй ставлять запитання</li> <li>• Спілкується жестами, в мові майже немає слів 2-3 роки</li> <li>• Діти не використовують мову, як засіб спілкування</li> <li>• Активний і пасивний словник вкрай малий</li> <li>• Діти не можуть побудувати навіть коротке речення</li> <li>• Не розуміє суті казки, не може відповісти на просте запитання щодо її змісту</li> </ul>                                       |
| 3-4 роки   | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Діти говорять однією їм зрозумілою мовою</li> <li>• Вони неохоче повторюють за дорослим слова і речення</li> <li>• На прохання «скажи ще раз, повтори краще» дитина не відгукується</li> <li>• Помітні порушення дрібної моторики, недоступні точні рухи</li> <li>• Діти не знають назви оточуючих їх предметів</li> <li>• Вони не розуміють значення прийменників</li> <li>• Дитина не може виконати артикуляційні рухи за зразком дорослого в потрібній послідовності</li> </ul> |
| 4-5 років  | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Мовлення нерозбірливе, відсутньо багато звуків, часті перестановки складів і звуків</li> <li>• Відповіді на питання односкладові, словниковий запас бідний, обмежений побутовими словами</li> <li>• Не може розповісти про предмет, про щось з власного досвіду</li> <li>• У словах пропускаються і переставляються склади і звуки</li> </ul>                                                                                                                                      |
| 5-6 років  | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Говорить нерозбірливо, неможливо визначити на слух, чи правильно використовує слова, прийменники, погоджує частини мови</li> <li>• Словниковий запас вкрай малий</li> <li>• Говорить короткими неповними пропозиціями</li> <li>• Не вимовляє велику кількість звуків</li> <li>• Перекручує слова, переставляє в них звуки і склади місцями</li> </ul>                                                                                                                              |

## Додаток Б

Таблиця 2.1. Дослідження словника дітей із загальним недорозвитком  
мовлення

| П.І.дитини<br>Бали                 | Сашко О. | Вероніка Ч. | Софія Б. | Данило М. | Дем'ян Т. | Арсей М. | Марія Г. | Аліна К. | Марина Г. | Влад П. | Ср знач в балах | % виконання по групі |
|------------------------------------|----------|-------------|----------|-----------|-----------|----------|----------|----------|-----------|---------|-----------------|----------------------|
| Стан номінативного словника (18б.) | 7        | 12          | 11       | 7         | 6         | 10       | 6        | 12       | 6         | 5       | 8,2             | 46                   |
| Стан дієслівного словника (48б.)   | 22       | 16          | 26       | 19        | 18        | 28       | 16       | 29       | 14        | 12      | 20,0            | 42                   |
| Стан атрибутивного словника (34б.) | 20       | 13          | 16       | 21        | 22        | 20       | 5        | 29       | 24        | 14      | 18,4            | 54                   |
| Словник числівників (4б.)          | 3        | 1           | 0        | 0         | 1         | 2        | 1        | 3        | 1         | 0       | 1,2             | 30                   |
| Словник прийменників (24 б.)       | 16       | 18          | 14       | 9         | 8         | 15       | 9        | 20       | 11        | 7       | 12,7            | 53                   |
| Словник антонімів (12б.)           | 8        | 3           | 7        | 3         | 3         | 6        | 3        | 11       | 9         | 2       | 5,5             | 46                   |
| Словник синонімів (16 б.)          | 10       | 10          | 12       | 6         | 3         | 4        | 8        | 3        | 10        | 3       | 6,9             | 43                   |
| Частина – ціле (14 б.)             | 12       | 6           | 10       | 4         | 5         | 8        | 3        | 8        | 4         | 4       | 6,4             | 46                   |
| Всього                             | 98       | 79          | 100      | 69        | 68        | 103      | 58       | 115      | 79        | 47      |                 |                      |
| Рівень розвитку                    | С        | Н           | С        | Н         | Н         | С        | Н        | С        | Н         | Н       |                 |                      |

де В – високий рівень (170 балів або 100%);

С – середній рівень (98 - 141 балів або 58% - 83%);

Н – низкий рівень (менше 98 балів або менше 58%).

## Додаток В

Таблиця 3.1. Обстеження словника дітей із загальним недорозвитком мовлення (контрольна група)

| П.І. дитини<br>Бали                 | Сашко О. | Вероніка Ч. | Софія Б. | Данило М. | Дем'ян Т. | Ср знач в балах | % виконання |
|-------------------------------------|----------|-------------|----------|-----------|-----------|-----------------|-------------|
| Стан номінативного словника (18 б.) | 8        | 14          | 12       | 8         | 7         | 9,8             | 54          |
| Стан дієслівного словника (48 б.)   | 23       | 18          | 27       | 20        | 20        | 21,6            | 45          |
| Стан атрибутивного словника (34 б.) | 20       | 14          | 18       | 22        | 23        | 19,4            | 57          |
| Словник числівників (4 б.)          | 3        | 2           | 1        | 0         | 1         | 1,4             | 35          |
| Словник прийменників (24 б.)        | 17       | 19          | 14       | 10        | 9         | 13,8            | 58          |
| Словник антонімів (12 б.)           | 9        | 4           | 8        | 4         | 5         | 6               | 50          |
| Словник синонімів (16 б.)           | 11       | 11          | 13       | 7         | 4         | 9,2             | 58          |
| Частина – ціле (14 б.)              | 12       | 7           | 11       | 5         | 6         | 8,2             | 59          |
| Всього                              | 103      | 89          | 104      | 76        | 75        |                 |             |
| Рівень розвитку                     | С        | Н           | С        | Н         | Н         |                 |             |

де В – високий рівень (170 балів або 100%);

С – середній рівень (98 - 141 балів або 58% - 83%);

Н – низкий рівень (менше 98 балів або менше 58%).

Таблиця 3.2. Обстеження словника дітей із загальним недорозвитком мовлення (експериментальна група)

| Бали \ П.І. дитини                  | Арсеній М. О. | Марія Г. | Аліна К. | Марина Г. | Влад П. | Ср знач в балах | % виконання |
|-------------------------------------|---------------|----------|----------|-----------|---------|-----------------|-------------|
| Стан номінативного словника (18 б.) | 8             | 14       | 12       | 8         | 7       | 9,8             | 54          |
| Стан дієслівного словника (48 б.)   | 23            | 18       | 27       | 20        | 20      | 21,6            | 45          |
| Стан атрибутивного словника (34 б.) | 20            | 14       | 18       | 22        | 23      | 19,4            | 57          |
| Словник числівників (4 б.)          | 3             | 2        | 1        | 0         | 1       | 1,4             | 35          |
| Словник прийменників (24 б.)        | 17            | 19       | 14       | 10        | 9       | 13,8            | 58          |
| Словник антонімів (12 б.)           | 9             | 4        | 8        | 4         | 5       | 6               | 50          |
| Словник синонімів (16 б.)           | 11            | 11       | 13       | 7         | 4       | 9,2             | 58          |
| Частина – ціле (14 б.)              | 12            | 7        | 11       | 5         | 6       | 8,2             | 59          |
| Всього                              | 103           | 89       | 104      | 76        | 75      |                 |             |
| Рівень розвитку                     | С             | Н        | С        | Н         | Н       |                 |             |

де В – високий рівень (170 балів або 100%);

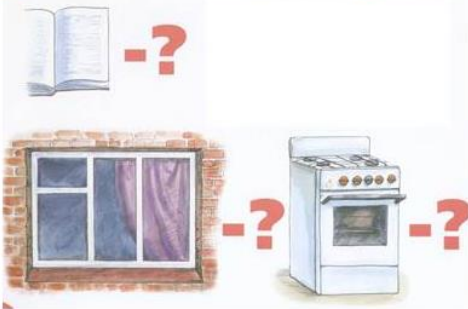
С – середній рівень (98 - 141 балів або 58% - 83%);

Н – низкий рівень (менше 98 балів або менше 58%).

## Додаток Г

## Ілюстративний матеріал до методики обстеження словника дітей із ЗНМ дошкільного віку І. А. Смирнові





### Конспект заняття №5

**Тема:** казка Ш.Перо «Червона шапочка»

**Мета:** ознайомити з казкою «Червона шапочка»; закріпити уявлення про величину, довжину та ширину; вчити переказувати казку; відгадувати загадки; вчити утворювати антоніми; вчити встановлювати послідовність сюжету казки; розвивати зв'язне мовлення, діалогічне мовлення; розвивати дрібну та загальну моторику, міміку; розвивати увагу, пам'ять, мислення; виховувати повагу до інших.

**Обладнання:** дидактична гра «Слова навпаки», у формі презентації; сюжетна картинка «Червона Шапочка»; зображення героїв казки (Вовк, Червона Шапочка, бабуся, дроворуб), іграшки Білочка й Лисичка.

Помічник педагогу у вигляді казкового героя «Червона Шапочка»

#### Хід заняття

##### I. Вступна частина

– Дітки, сьогодні до нас в гості прийшла нова казочка. Давайте спробуємо дізнатись, яка ж саме:

Старенька бабуся у лісі жила,

Гостинці для неї онука несла.

Хто дівчинку ту по дорозі зустрів? Як казка ця зветься?

Хто б відповів? («Червона Шапочка»)



## **Пальчикова гімнастика**

Червона Шапочка – пальчикова вправа «Бантик».

Бабуся – пальчикова вправа «Бабка».

Вовк – пальчикова вправа «Вовк».

Ліс – пальчикова вправа «Дерева».

Ягоди – пальчикова вправа «Ягоди».

Гриби – пальчикова вправа «Грибок».

Пиріжки – пальчикова вправа «Пиріжки».

## **II. Основна частина**

### **1) Читання казки Ш. Перро «Червона шапочка»**

### **2) Дидактична гра «Слова навпаки»**

Старість – молодість. Справжній – фальшивий.

Здоров'я – хвороба. Впускати – випускати.

Зустріч – розлука. Зустрічати – проводити.

Входити – виходити. Старий – молодий.

Ситий – голодний. Швидко – повільно.

Грубий – ласкавий. Короткий – довгий.

### **Фізкультхвилинка**

Пиляємо дерева. Встати парами один проти одного. Ліва нога висунута вперед. Правою рукою рухати уявну пилу до себе і від себе.

Рубаємо дрова. Розставити ноги на ширину плечей. Руки зі зчепленими пальцями – над головою. Нахиляючись, широким помахом опустити руки вниз.

### **3) Переказ казки за сюжетними картинками**

Навідні запитання:

– З ким жила Червона Шапочка?

– Для чого вона пішла до бабусі?

– Кого зустріла в лісі Червона Шапочка?

– По якій дорозі пішла Червона Шапочка, а по якій – Вовк?

– Хто прийшов першим до хати бабусі?

- Що сталося далі?
- Як зустрів Вовк Червону Шапочку?
- Що питала Червона Шапочка у Вовка?
- Що сталося далі?
- Хто допоміг Червоній Шапочці і бабусі?



#### 4) Математична хвилинка

Раптом в гості до дітей заходить Червона Шапочка і пропонує малятам піти до хворої бабусі разом. Діти з казковою героїнею вирушають у дорогу. По дорозі їх зустрічають іграшкові Білочка та Лисичка.

– Малята, а хто це нас зустрічає? Давайте розглянемо білочку і лисичку (діти називають, якого кольору звірята, які частини тіла в них є і чим вони живляться).

– Хто із звірят вищий: білочка чи лисичка? (Лисичка вища, а білочка нижча).

– Погляньте, які тут ростуть дерева. Яка ялинка за висотою? (Ялинка низька). А який дуб? (Дуб високий).

– Тепер нам необхідно перейти через річку. Діти, яка річка? (Річка широка). А місточок який? (Вузкий та довгий).

#### 5) Пантомімічна вправа:

– А, тепер, давайте спробуємо трохи побути на місці кожного героя і відтворити їх емоції.

Вовк, який? (злий, хитрий). – Покажіть його.

Червона Шапочка, яка? (весела, усміхнена). – Покажіть її.

Бабуся, яка? (стара, змучена). – Покажіть її.

### **III. Заклучна частина**

– Дітки, з якою казкою ми сьогодні познайомились?

– Які там були головні герої?

– Хто з героїв казки злий? Чому?

– Хто з героїв казки добрий? Чому?

– Як закінчилась казка?

## **Конспект заняття №6**

### **Заняття 1**

**Тема:** українська народна казка «Зайчикова хатинка»

**Мета:** ознайомити з казкою «Зайчикова хатинка»; формувати уміння складати переказ тексту; сприяти збагаченню словникового запасу; розвитку у дітей уміння поширювати пропозиції; розвивати уміння граматично правильно і логічно послідовно висловлювати думки, закріплювати уміння співвідносити кількість предметів з числом; вживання в мові антонімів, однокорінних слів, присвійних прикметників, іменників у множині; виховувати інтерес дітей до занять, самоконтроль за мовою, критичне відношення до дефектів зв'язної мови.

**Обладнання:** сюжетні і предметні картинки за казкою, пазл «Півник», настільний театр.

### **Хід заняття**

#### **I. Вступна частина**

##### **1) Організаційний момент.**

Привітання з дітьми.

##### **2) Артикуляційна гімнастика**

- Бачу настрій у вас чудовий. Подивіться у віконце, вам сонечко (хмарка) посміхається. Давайте і ми посміхнемося.

Виконуються вправи:

а) для губ «Посмішка-трубочка», для язичка – «Гойдалки».

б) гра «Запам'ятай слова»

- За 1 секунду потрібно запам'ятати слова:

Зайчик, Лиска, Півник, Ведмідь.

- Молодці, ваш язичок розім'явся і готовий до роботи.

### **3) Оголошення теми зайняття**

- Відгадайте, з якою казкою ми сьогодні познайомимось.

Зайчик хатку збудував  
Та дбайливо прикрашав  
Жив спокійно, зимував  
І на лихо не чекав.  
Поруч лиска проживала  
Та оселю з криги мала  
Весна сонцем пригрівала  
І крижина вся розтала  
Лиска: Що ж мені робити  
Де я буду жити?  
Піду зайця прожену  
І хатинку заберу.

- Що це за казка?

Діти відповідають.

- Правильно. Сьогодні ви не лише згадаєте цю казку, але і навчитесь її переказувати. (Якщо дітям складно відповісти, то педагог пояснює, що сьогодні вони послухають і вчитимуться переказувати казку «Зайчикова хатинка»).

## **II. Основна частина**

### **1) Знайомство з казкою.**

Педагог виразно читає казку дітям. І у міру розвитку сюжету виставляє сюжетні картинки відповідно казці.



## 2) Пояснення значення незнайомих слів.

- Діти, а які незнайомі слова ви почули в казці?

Лубова хатинка – побудована з лубу. Луб – це найміцніша частина липи. Закуточок - невеликий, темний провулок.

- Яка у зайчика хатинка була?
- З чого була побудована зайчикові хатинка?
- З якого дерева роблять луб?
- Чим лисиця лякала собак і ведмедя?
- Закуток це вулиця або провулок?
- А це провулок великий або маленький, темний або світлий?

## 3) Зміна іменників і прикметників у множині.

Педагог показує дітям картинки, на яких зображені герої казки, а діти повинні їх назвати.

Ліса - лисиці.

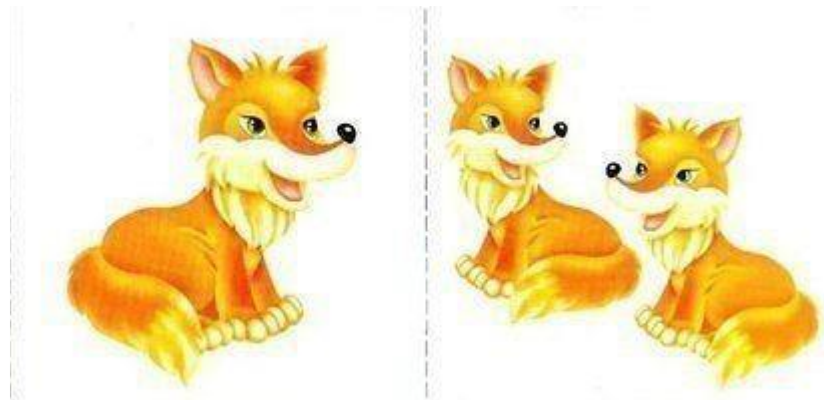
Заєць - зайці.

Собака - собаки.

Ведмідь - ведмеді.

Півень - півні.

Хатинка - хатинки.





- А зараз порахуємо.

2 крижаних хатинки – 5 крижаних хатинок.

2 лубових хатинки – 5 лубових хатинок.

2 червоні чоботи – 5 червоних чобіт.

2 гострих коси – 5 гострих кіс.

2 півники – 5 півників.

#### **4) Підбір одно корінних слів (розширення словникового запасу).**

- Пропоную ще пограти зі словами з казки. Я назву слово, а ви повинні назвати тільки ті слова, які йому родичами доводяться.

Лід, льодок, крижаний, льодохід.

Хата, хатинка.

Чобіт, чобіток, швець.

Півень, півник, півнячий.

#### **5) Розвиток дрібної моторики.**

- Молодці діти! Давайте згадаємо головних героїв казки і пограємо з ними. Діти виконують вправи за прикладом педагога.

У лубовій хатинці – «Будиночок»

Жив заєць на галявині – «Вушка»

А в крижаній хатинці - «Будиночок»

Лисиця на горі – «Кільця»

Розтанула весною

Хатинка на воружке – «Будиночок тане»

Лисиця побігла – «Кільця»

До зайця на узлісся – «Вушка».

Вигнала зайчика – «Вушка»

З лубової хатинки – «Будиночок»

Та сама жити стала – «Колечка»

У хатинці на галявині – «Будиночок»

І ні собака, ні ведмідь – «Собака», «Ведмідь»

Не змогли допомогти – руки розвести і зібрати плечима

Півник відважний

Прогнав лисицю геть – «Гребінець».

Так залишився півник

У зайченяти в хатинці – «Протягнути руки вперед долонями вгору»

У лубовій хатинці

Хатинці на галявині – «Будиночок».

### **6) Обговорення прослуханого (розвиток діалогічної мови і пам'яті).**

Ви запам'ятали, як називається казка?

Яку хатинку побудувала лисиця?

Чому вона називається крижана?

Яку хатинку побудував зайчик?

Яка біда сталася із зайчиком?

Як можна назвати вчинок лисиці?

Хто хотів допомогти зайчикові?

Чому собака і ведмідь не допомогли йому?

Хто ж зайчикові допоміг вигнати лисицю?

Чому півневі це вдалося?

Скільки разів він заспівав свою пісеньку лисиці?

Яка це пісенька, ласкава або грізна?

Хто з персонажів вам сподобався? Чому?

### **7) Відгадування загадок (Розвиток образного мислення).**

Хутро пухнасте,

Хвіст золотистий,

В лісі живе, А селі курей краде. (Лисиця)

Біжить він по долині

В сіренькій кожушині. (Заєць)

Буркотливий, вайлуватий,  
 Ходить лісом дід кудлатий.  
 Одягнувся в кожушину,  
 Мед шукає й ожину,  
 Літом любить полювати,  
 А узимку - в лігві спати.  
 Як зачує він весну -  
 Прокидається від сну. (Ведмідь)

В буді живе,  
 кісточки гризе.  
 Гавкає, кусається.  
 Як він називається? (Песик)

Він - не вершник, а зі шпорами,  
 Його одяг - з узорами.  
 Час він знає, як і люди,  
 Сам - не сторож, а всіх будить. (Півник)

### **8) Фізкультхвилинка (розвиток загальної моторики).**

- Молодці діти! Впоралися із завданням! А тепер відпочинемо.  
 Пограємо в гру «Зайці в городі».

Діти зображують зайців, що гризуть капусту в городі, а логопед – сердиту хазяйку.

- Зайчики, де ви пропадали?
- Ми в капусті відпочивали (трясуться від страху).
- А капусту ви не їли?
- Тільки носиком зачепили.
- Вас би потрібно покарати.
- Так спробуй нас наздогнати.

### **III. Заключна частина**

#### **1) Складання дітьми послідовності подій в казці.**

Діти, подивіться, поки ми грали, усі картинки переплуталися. Давайте розставимо картинки правильно. З чого розпочалася казка, що сталося, і чим казка закінчилася?

Діти один за іншим складають сюжетні картинки в правильній послідовності, промовляючи, які події відбувалися в казці.

#### **2) Підсумок зайняття.**

Діти, ви сьогодні добре попрацювали! Познайомилися з казкою, вивчили нове слово і допомогли мені скласти картинки за порядком.

**Конспект заняття №7****Заняття 2**

**Тема:** українська народна казка «Зайчикова хатинка»

**Мета:** ознайомити з казкою «Зайчикова хатинка»; формувати уміння складати переказ тексту; сприяти збагаченню словникового запасу; розвитку у дітей уміння поширювати речення; розвивати уміння граматично правильно і логічно послідовно висловлювати думки, закріпити вживання в мові антонімів, одно корінних слів, присвійних прикметників, іменників у множині; виховувати інтерес дітей до занять, самоконтроль за мовою, критичне відношення до дефектів зв'язної мови.

**Обладнання:** сюжетні і предметні картинки за казкою, пазл «Півник», настільний театр.

**Хід заняття****I. Вступна частина****1) Організаційний момент.**

Спочатку зайняття на магнітній дошці розміщене сюжетні картинки за казкою.

Привітання з дітьми

**2) Артикуляційна гімнастика****а) Гра «Зроби як...»**

- Як плаче дитина.
- Як сміється маля.
- Як мама заколисує дитину.

**б) Робота над скоромовкою**

Гарний хлопчик

Сів на стовпчик ,

Це наш горобчик –

Гарний хлопчик.

### **3) Оголошення теми**

- З якою казкою ви познайомилися на минулому занятті?

Діти відповідають.

- Сьогодні ми будемо казку переказувати.

### **4) Розвиток вміння впізнавати предмети за частинами**

Діти, пригадайте героїв казки «Зайчикова хатинка»

У кого гребінець червоний?

У кого довгі вуха?

У кого руда шубка і пухнастий хвіст?

У кого хатинка лубова, а у кого крижана?

Хто по лісу бігав, але живе у хазяїна?

Хто ходить в коричневій шубі і клишоногій?

### **5) Спільне прочитання казки.**

Діти, давайте згадаємо, про що говорилося в казці. Я буду казку читати, але не до кінця. Коли я зупинюся, ви по черзі будете продовжувати казку. Педагог читає казку. Коли педагог зупиняється, одна дитина продовжує далі розповідати казку (дитина говорить декілька слів після чого знову казку читає педагог).

### **6) Розвиток дрібної моторики.**

- Молодці діти! Давайте згадаємо зарядку для ручок. Діти виконують вправи за прикладом педагога.

У лубовій хатинці – «Будиночок»

Жив заєць на галявині – «Вушка»

А в крижаній хатинці - «Будиночок»

Лисиця на горі – «Кільця»

Розтанула весною

Хатинка на воружке – «Будиночок тане»

Лисиця побігла – «Кільця»

До зайця на узлісся – «Вушка».

Вигнала зайчика – «Вушка»

З лубової хатинки – «Будиночок»

Та сама жити стала – «Колечка»

У хатинці на галявині – «Будиночок»

І ні собака, ні ведмідь – «Собака», «Ведмідь»

Не змогли допомогти – руки розвести і зібрати плечима

Півник відважний

Прогнав лисицю геть – «Гребінець».

Так залишився півник

У зайченяти в хатинці – «Протягнути руки вперед долонями вгору»

У лубовій хатинці

Хатинці на галявині – «Будиночок».

### **7) Складання цілого з частин.**

- Ручки зарядку ваші зробили, тепер вони зможуть виконати дуже цікаве завдання. Нагадайте мені героя казки, який врятував Зайчика. (Діти відповідають). Правильно, Півник. Зараз ви зберете Півника з деталей.



- Молодці діти! У вас вийшли дуже красиві півники.

#### **8) Переказ казки з елементами драматизації.**

Педагог розподіляє ролі (ведучий, заєць, лисиця, собаки, ведмідь, півень) між дітьми. За допомогою деталей настільного настільного театру діти переказують казку. Казку можна інсценувати 2-3 рази, помінявши дітей ролями. При недостатній кількості дітей, одна дитина може грати 2 ролі.



### III. Заключна частина

#### Підведення підсумків

Діти, у вас такий хороший спектакль вийшов. Вам сподобалося грати?  
Який висновок ми можемо зробити, прочитавши казку «Зайчикова хатинка»?  
(Не заздри іншим. Друзі завжди придуть на допомогу.)